

ADATOK A SOPRONI MAGYAR TÁRSASÁG SZABADSÁGHARC ELŐTTI ÉLETÉBŐL

Irodalomtörténeti kutatásunk kevés eredményt mutathat fel idáig az irodalmi közönség milyenségének és szerepének vizsgálatában. Írókról és műveikről rengeteg adatot, értékelést hordtak össze az irodalomtörténet szorgos munkásai egy évszázad alatt, de keveset tudunk a műveket olvasó közönségről. Ez természetes is, hiszen a közönségre vonatkozóan nagyon kevés írott adatunk maradt fent. Fontos lenne azonban, hogy legalább ezt a kevés adatot a lehető legtökéletesebben feldolgozza irodalomtörténetírásunk, hiszen írók és alkotások reális értékelése csak akkor képzelhető el, helyüket koruk társadalmában csak akkor tudjuk egészen pontosan megállapítani, ha ismerjük — az adatok-szabta határok között — a közönségre gyakorolt hatásukat is.

A közönség vizsgálata ott válik lehetségessé, ott találunk megfelelő adatokat, ahol valamilyen közösségben megszervezik az olvasóközönséget, és ennek a megszervezett közönségnek irodalmi művekkel való foglalkozásáról írott emlékek is maradnak. Ilyen vizsgálati lehetőséget találtam az önképzőkörök őseinek, a múlt század első évtizedeiben virágzott iskolai képzőtársaságoknak, magyar társaságoknak történetét kutatva. Ezekben is társasággá szerveződött irodalmi közönség gyűlt össze, amely az írásos emlékek bizonyítéka szerint erős kapcsolatban állott kora irodalmával és bőséges adatot jegyzett fel erről a kapcsolatról.

Ezeknek a társaságoknak ilyen irányú vizsgálata eddig teljesen hiányzott. Még a történeti adatok összeállítása is elég hiányos volt, mint ezt 1937 elején Trencsényi-Waldapfel Imre egyik rádió-előadásában megállapította: „Az önképzőkör magyar szükségletekből kinőtt, jellegzetesen magyar intézmény, melynek a magyar irodalom fejlődésére is jelentékeny hatása volt. Közel másfél évszázados története azonban máig megíratlan és csak úgy lesz kielégítően megírható, ha az egyes önképzőkörök történetét előbb feldolgozzák azok, akiknek kezük ügyében van az illető önképzőkörök jegyzőkönyve, érdem-könyve, irattára, egyszerűval egész dokumentum-anyaga.”¹ Ugyancz volt a helyzet még 1945-ben is, Faragó József megállapítása szerint: „A hazai önképzőkörök irodalmi munkássága eddig sem került ugyan el az irodalomtörténeti vizsgálódás figyelmét, de mégis bizonyos harmadrendű fontosságú kutatási területnek számított; alig tudott előkelőbb helyet kiharcolni magának egy-egy iskolai értesítő vagy kollégiumi monográfia hosszabb-rövidebb fejezeténél. Ha ismertük is a múlt századi magyar ifjak e társaságait, érdeklődésünket és rokonszenvűnket mindig az onnan kikerülő nagy egyéniségek vonzották és irányították: megállapítottuk és tudtuk, hogy pl. Petőfi, Jókai, vagy másvalaki ebben meg ebben az önképzőkörben működött s innen meg innen került ki, de tudásunk is, érdeklődésünk is megrekedt e határnál.” „Ifjúsági olvasóegyleteink története igen hézagos, s ha az anyagot módszertani szempontból is megrostáljuk, a lezárt kérdések száma elenyésző.”²

Hasznos és szükséges lenne pedig, ha ezeknek az ifjúsági társaságoknak a történetét feldolgoznánk, az anyag-gyűjtésnél figyelembe véve közönségkutatási szempontokat is. Elsősorban olyan pedagógusok végezhetnék a munkát, mint ezt már Trencsényi-Waldapfel is sürgette, akik a helyszínen tanítva az egykori társaságok és önképzőkörök írásos emlékeit a legkönnyebben kézhez kaphatják. A szabadságharc előtti kor hozzáférhető anyagát már feldolgoztam. De ugyanilyen hasznos lenne a későbbi korok iskolai önképzőköreinek életére vonatkozó adatokat is hosszabb-rövidebb monográfiákban feldolgozni, hogy azokat az irodalmi közönség kutatásában irodalomtörténetírásunk kellőképpen hasznosíthassa.

Ennek a tanulmánynak a keretében legrégebb ilyen ifjúsági társaságunknak, a soproni liceum Magyar Társaságának adatairól kívánok beszámolni 1790—1848-ig. Szó esik az írókkal való személyes kapcsolataikról, kiterjednek adataim a Társaság könyvtárára, a Társaság által járatott folyóiratokra, s minthogy a gyűléseiken előadott versek is arról tanúskodnak, hogy melyik költőnek milyen verseit kedvelik, feldolgozom az erre vonatkozó adatokat is. Tanulmányom tehát nem meríti ki a soproni Magyar Társaság történetét a mondott időszakban, csak a közönség-kutatás szempontjából érdekes adatokat foglalja össze. Előljáróban és kisebb-nagyobb kitérők során azonban mégis megkísérlem vázlatosan megrajzolni a Társaság képét

¹ A rádióelőadás kézírata a szerző szívességéből tulajdonomban van. Minthogy az önképzőkör szó csak a szabadságharc után jelent meg, én tanulmányomban társaságokról beszéltek.

² Faragó József: A „Remény” III. kötetének kézírata. Erdélyi Múzeum, 1945. 1—2. füzet 37—45. lap.

a szabadságharcig, hogy olvasmányaikra, szavataikra vonatkozó részletes adataim ebbe a képhe beilleszthetők legyenek.

A soproni Magyar Társaságnak már megalakulása is mutatja, hogy benne olvasni és művelődni vágyó fiatalok tömörültek. Kis János, a későbbi evangélikus püspök-költő, akkor még soproni diák, levélben fordult a Mindenes Gyűjtemény híres komáromi szerkesztőjéhez, Péczeli Józsefhez: „Kiket tart tiszt. uram nemzetünk legclassicusabb prozaistáinak, s poétáinak, s micsoda renddel következteti őket egymásra? (Az önnön szép munkái s Faludi Ferenc írásai mindnyájunknak esméretesek s kedvesek.) Mimódon és honnét tudhatnám én meg, milyen új könyvek jöttek ki az elmúlt esztendőtzizedben, s kik legyenek virágozni kezdő literaturánknak forróbb kedvelői és buzgóbb gyarapítói, hol laknak azok, micsoda tisztséget s titulust viselnek?”³ Péczeli készségesen válaszolt az érdeklődő ifjakkak, s nemsokára megkapta értesítésüket a Társaság megalakításáról. Az alapítók olvasási és művelődési vágyáról beszél a korszak vége felé, az 50 éves jubileumon Tóth János is, a Társaság akkori titoknokai: „Eszközt nyújtottak ők, módot, ösztönt a' művelődésre, mi pedig példájokon gyuladván, azokat magunkévá tevénk. Mivelődés volt az ő jelszavok 's elől mentek egy nemzet előtt utmutatásokkal, lelkesítésekkel ők 's némely más rokonérzetű honfitársaik, ők voltak alkotói jelen századunk' jelszavának, mely mindenütt a' buzgalom 's lelkesedés hangjával kiáltja: »Ébredjünk! Haladjunk! Mivelődjünk!« Érezték ők már korán a' tudományos miveltség' méltóságát, fenségét 's báját, azért kivánták azt Századunk' lelkébe, 's legközelebb a' mi keblünkbe becsepegtetni. — Hiv maradt társaságunk elvökhoz, hiv jelszavokhoz, a' nagyok' nyomain buzgott mindég haladni, 's hogy törekedése csüggetlen volt, hogy iparjai, a' milyen szük hatáskörűek, oly lankadatlanok voltak, annak bizonyosságát a' mai nap mutatja, mely az ötvenéves intézetet még létezni látja. Nem is létezhetne ez, hacsak a' művelődés' vágya, a' mellyből csirázdott, folyvást nem övedzené.”⁴

Az alapítók Péczelin kívül értesítették a bécsi hírlapírókat is, akik a Hadi és más nevezetes Történetek hasábjain örömmel számoltak be a Társaság megalakulásáról.⁵

Egyébként a Magyar Társaság elnevezést innen vették a soproni diákok. Az 1789. évfolyamban olyan Magyar Társaságokról írnak a Hadi és más nevezetes Történetek szerkesztői, „Kik haldoklott nyelvünknek új életre való hozásában... munkálódnak”, s tagjaik „nyelvünk gyarapodásáért élnek, halnak.”⁶ Említik a komáromi Társaságot, mely Péczeli vezetésével kiadja a Mindenes Gyűjteményt (erről már korábban is írtak),⁷ azután a kassai Társaságot és lapját, a Magyar Múzeumot, még a tagokat is felsorolják: Batsányi, Kazinczy, Baróti Szabó. 1790-ben a szebeni „kis Magyar Társaság”-ról írnak, melynek tagjai az Erdélyi Magyar Hírvivőt adják ki⁸ Ezek után olvashatjuk a soproni Társaság megalakításáról szóló híradást. A soproni diákokat nyilvánvalóan buzdította, hogy a lap által dicsért Magyar Társaságok sorába léphetnek. A bécsi Magyar Hirmondó később is ír a pesti Magyar Társaságról és kiadványáról, és Magyar Társaságnak nevezi a Debreceni Grammatica szerzőit is.⁹ A magyar szó itt tehát még csak foglalkozásokat jelöl (a magyar nyelv ápolása, fejlesztése), és csak később jelenti egyúttal a Német, sőt egyideig a Latin Társaságtól való megkülönböztető jelzést.¹⁰ A társaság szó a francia felvilágosodás és forradalom hatását mutatja, francia példára alakultak országszerte a különféle társaságok. Olyannyira, hogy Wietoris János rektor-professzor 1792.

³ Az 1790. febr. 2-án kelt levelet Kis János is említi Emlékezéseiben (K. J. superintendens Emlékezései életéből maga által feljegyezve. II. kiadás. Bp. 1890. 70. lap), a levél szövegét Toldy Ferenc közli (Magyar államférfiak és írók. Életrajzi emlékek. II. kötet. Kis János. 194—196. lap) czele a jegyzettel: „A levél eredetiéből, mely történetírónk Péczelinek, a halhatatlan atya méltó fiának barátságából fekszik előttem.”

⁴ Tóth János: „Mivelődjünk! ez századunk, ez Társaságunk jelszava.” Megnyitó beszéd a soproni M. T. félé százados örömnepén, 1840. Máj. 30-án. Megtalálható a Társaság emlékkönyvei közt B.I. 9/a jelzetű „Örömnepén elszavalt Munkák 1840-től” című kötet 2. lapján.

⁵ Hadi és más nevezetes Történetek. 1790. 705—708. lap.

⁶ Uo. 1789. 593—594. lap.

⁷ Uo. 1789. 30—31. lap.

⁸ Uo. 1790. 344. és 375—376. lap.

⁹ Magyar Hirmondó. 1792. I. szakasz 30. lap. és 1795. VIII. szakasz 112. lap.

¹⁰ A soproni Német Társaság 1803—1848-ig működött, a Latin Társaság Rummy Károly György tanársága idején, a tízes években alakulhatott, mert 1813-ban (s bizonyára más években is) nyomtatott meghívót adott ki a Német Társasághoz hasonlóan évzáró örömnepére, mely Rummy mondja tanárelnöknek. Az érdekes latin és németnyelvű meghívókat Bodoky Richárd tulajdonában volt alkalmam olvasni és lemásolni.

nov. 4-i beszédében, amikor Raits Péter professor-társát a Társaság előlülői tisztségébe ünnepelesen beiktatta, szükségesnek tartotta bejelenteni, „hogy ezen beállott Ns. Ifjú Magyar Társaság éppen nem valami árthatmas Frantz Jakobinus Klúbot jegyezzen”. A Társaságnak nem célja, hogy „botránkozató beszédekkel vagy írásokkal töltsé ártatlan idejét”, a benne tömörült ifjúság csupán arra törekszik, „hogy iskolai munkáinak folytatása alatt is jó és szép renddel Magyar Nyelvét leginkább pallérozhassa, magát az által minden, Magyar Hazánkban folytatandó és elő adandó dolgokban alkalmatossá jó idejében tehesse”. A beszédből kiderül, hogy azokkal szemben védelmezi meg a Társaságot, „a’ kik illy Ns. Ifjainknak ártatlan alkalmaztatásokat vagy éretlennek, vagy botránkozatóknak, vagy éppen helytelennek állították lenni”. Ezek után reméli, hogy senki sem lesz „a’ ns. előmenendő ifjúságot szerető lélek”, „a’ ki illy ártatlan igyekezetiben vagy gáncsot találna, vagy . . . hátráltatná ezen most bejelentett ns. M.S. Társaságot”.¹¹ Ez az óvatos elkülönítés nem volt hiábavaló, ha meggondoljuk, hogy az a Kazinczy, akivel a Társaság szoros kapcsolatban állott, nem sok idő múlva jakobinus összeesküvés vádjával már börtönben ült. Kis János ekkor, 1795. szept. 29-én Győrben találkozott vele először személyesen, „midőn a szerencsétlen Spielberge vitetvén e városban megszáll, és Kist magához a fogadóba hivatá, hol első ölelésök s ugyanakkor végsőnek vélt búcsújok azon egy órában eset”.¹² Kazinczy barátjának, a mártírhaltait Hajnóczy Józsefnek még szorosabb kapcsolatai voltak Sopronnal, ha a Társasággal való kapcsolatáról nem is tudunk. Közvetlenül letartóztatása előtt többször járt Sopronban mennyasszonyánál, akit aztán a börtönben „végredeleltileg” Kazinczyra bízott. Kazinczy több levelében érdeklődött is Kistól és Rumytól a szép leány sorsáról, aki a Kis által Emlékezőseiben is emlegetett Asbóth-lányok mellett egyik közkedvelt csillaga volt a soproni társaséletnek.¹³ A tárgyalás adatai szerint Hajnóczy Sopronból vitte a Marseilles egyik fordítását Pestre, és Versegly is azt vallotta, hogy ő csak kijavította a Hajnóczytól kapott dőcögő fordítást. Hajnóczy nem emlékezett rá, hogy kitől kapta a szerinte közkézen forgó szöveget.¹⁴ Soproni diák volt Hajnóczy inokaöccse is, akit a perben börtönre ítélték, Hajnóczy nagypapjának egyik testvére, Hajnóczy Dániel a soproni líceumnak egykori igazgatója, apjának unokatestvére, Hajnóczy Sámuel pedig tanára volt. Könnyen gyanúba keveredhettek volna tehát a soproni Magyar Társaság tagjai is ezek miatt a kapcsolatok miatt, hiszen akkor mindenhol jakobinusokat szimatolt az önkényuralom. Jakobinizmus vádjá miatt szüntették meg a sárospataki Társaságot, melyről József főherceg helytartó felterjesztésében azt írta a királynak, hogy bár az csak irodalmi céltzatúnak látszott, a királyi biztos szigorúan meghagyta az iskolai vezetőségnek, ügyeljenek, „dass keine solche Gesellschaft (die doch ein übles Ende nehmen könnte) unter den Studenten entstehe.”¹⁵

A soproni Magyar Társaság valóban nem volt „jakobinus” gyülekezet, a forradalmi gondolat nem lelkesítette őket. Kis János önjellemzése, amely szerint „minden törvényes szabadságnak fiatal korától fogva forró barátja” volt,¹⁶ jellemző a Társaság legjobbjaira egészen a szabadságharcig, aminél tovább politikai kérdésekben csak kevesen mentek el. Ebbe aztán beleértendő, hogy királytisztelők voltak, első korszakukban csupán Széchényi Ferenc és Festetics György lojális reform-programjéért lelkesedtek; általában aulikus pártfogók támogatták a Társaság munkáját. Később, amikor a Helytartótanács 1837-ben és 1845-ben ismételtelen betiltotta az akkor már szépszámu iskolai képzőtársaságot, a sopronit, pártfogói megmentették. Azt olvashatjuk jegyzőkönyvükben 1837-ben: „Április 15-én egy a’ Fő Mlgú Helytartó Tanácstól érkezett Társaságunkat némileg érdeklő K.K. parancs” következésében, Tiszt. Elnök Urunk’ meghagyása szerént gyűlést nem tartottunk”, s a lap alján x-hez jegyzetben: „Képtelenítve érzem magamat lenni Társaságunk’ ezen veszélyel (sic) fenyegetődző időpontjára nézve jegyzésbe foglalnom: hogy azon K.K. parancs azon szempontból „hogy minden ifjak által fennálló egyesületek *politikai* (aláhuzás a jegyzőkönyvben) tekintetéből töröltessenek el”, Társaságunkra is eltörölj itéletet mondott. Ezen parancs kétségen kívül szüleménye volt a’ Pesti és Posonyi ifjak lázongásainak. Ezen parancs törölj el a’ Posonyi, Losonczy ’s több más testvér Társaságokat. A’ sopronit lelkes pártfogás tartá meg. Ugyan is, a’ helybéli Convent azon felelete mellett hogy Társaságunk nem politikai tárgyakkal foglalatoskodik, de egyedüli célja a’ honni nyelvben való gyakorlás, — fenn áll, bár saját erkölcsi ereje ’s kül-szíves pártoltatás által, örökre!! Óvásul legyen ez, cz. Utódom,

¹¹ Magyar Hirmondó. 1793. III. szakasz 277—280. lap.

¹² Toldy Ferenc: I. m. 224. lap.

¹³ Payr Sándor: Hajnóczy Sámuel és fia, József. Sopron 1934. 29—30. lap.

¹⁴ Uo. 17. lap.

¹⁵ Domanovszky Sándor: József Nádor iratai, 1925. I. 159. lap.

¹⁶ Toldy Ferenc: I. m. 244. lap.

a jövődre nézve! Major mk.”¹⁷ Még látni fogjuk, hogy bár a Társaság nem tért le „veszélyes” politikai ösvényekre arról az útról, amelyet Wietoris jelölt ki előbök említett beszédében, olvasmányaik, folyóirataik révén szoros kapcsolatba kerültek az új eszmékkel is, és a Társaságban felnövő ifjúság a reformkor eszméinek hatása alatt nevelődött. Így velük kapcsolatban sem helytálló egészen az Életképek levelezőjének méltatlankodása, aki 1847-ben rendezett örömmünepükkel kapcsolatban írja: „Valóban sajnós, ha ily ártatlan és hasznos czélú társulatok fensőbb helyen félreértetnek.”¹⁸ Egyrészt több Társaság még annyira sem volt „ártatlan”, mint a soproni, így „fensőbb helyen” érthetően aggályoskodtak, másrészt a művelődésre, olvasásra, ezáltal gondolkodásra serkentés határozott politikai tartalom nélkül, önmagában is ellenkezik minden reakciós hatalom céljaival.

Visszatérve a soproni ifjaknak 1790-ben a bécsi Hadi Történetek szerkesztőjéhez küldött jelentésére, megtudjuk belőle, hogy valóban a lap buzdításai és a komáromi példa serkentették őket. A szerkesztők előmozdításul „szép magyar könyvecskékkel” és a Hadi Történetek első évfolyamával kedveskedtek a soproni diákoknak, és megkérték őket, foglalatoságaikról továbbra is küldjenek értesítést. A könyvajándékról a Társaság első jegyzőkönyve is lelkesedéssel számol be 1790. máj. 22-én: „Egy oly váratlan szerentsénk történt a’ mellyen való örömnünket nem is tudtuk elegendő képpen érezni. A’ Hadi történetek’ érdemes Irói c’ következendő könyvekkel méltoztattak megajándékozni: 1. A’ Hadi történetek első darabjából két nyomtatvány, 2. Hervey: Sirhalmi, 3. Alzir, egy szomorú játék, 4. Campe: Erköltsős könyvtskéje, 5. Tornyos Péter, egy farsangi vig játék, 6. egy Jámbor Szándék, a’ fel álitandó Magyar Társaság eránt.”¹⁹ Később ismét kaptak tőlük néhány könyvet, ezek a könyvek alkották a könyvtár alapját, lassanként azután újabb és újabb kötetekkel gyarapították könyvtárukat. 1808-ban már 462, 1833-ban 1121, és 1846-ban 1505 könyvük volt a jegyzőkönyvek tanúsága szerint.²⁰ Részletes könyvtár-jegyzékük, amely a Társaság emlékei közt található, 1856-ból való. Ez a jegyzék a Társaság tagjainak sokirányú érdeklődéséről tanúskodik. Figyelembe véve a könyvtár fejlődésének fenti adatait, valamint a jegyzőkönyvek bőséges adatát a könyvek vásárlásáról és ajándékozásáról, megállapíthatjuk, hogy gyorsan reagáltak az irodalmi élet újabb és újabb eseményeire, a megjelent munkákat lehetőleg azonnal beszerezték. Maga Kis János az évtizedek során majdnem 200 kötetet gyarapította a Társaság könyvtárát, és szimbolikus jelentőségűnek tekinthetjük, hogy nem sokkal a halála előtt ajándékozta nekik Petőfi költeményeinek első kiadását: „Jelentett Főtisztelendő s Nagyságos urnak azon szivessége, miszerint ő a társaság számára Petőfi verseire előfizetett. Ezen szives részvéte a társaság részéről azonban köszönettel vétetett, míg a könyv általadásakor ő nagyságának ünnéplyes (sic) köszönet határozatott.”²¹

Az említett jegyzék tárgy szerint csoportosítja a könyveket és legtöbbször megjelenésük évszámát is közli. A jegyzőkönyvek bizonyítják, hogy a legtöbb könyv vagy azonnal, vagy nem sokkal megjelenése után bekerült a könyvtárukba. Nyelvtani könyv 55 van, szép-irodalmi 656, történeti segédkönyv 179, filozófiai és matematikai könyv 26, „természet és gazdaságtani munkák” 38, „orvosi tudományok” 14, „törvény és politikát tárgyzó könyvek” 45, vallási tárgyú könyv 36, és „egyveleg munkák” 240.

Érdemes végigbőgésznünk ezt a jegyzéket, mert benne összefoglalva megtalálhatjuk, mit olvastak ötvennyolc éven keresztül a soproni diákok, közben egyes szerzőkkel és könyvekkel kapcsolatban kitérhetünk a Társaság életének jelenségeire, írókkal való kapcsolataira.

A nyelvtani könyvek között található a prozódiai harc vitairatai; Rajnis Józseftől A magyar helikonra vezető kalauz 1781-ből (22. sz.), Baróti Szabó Dávidtól Ki a nyertes? 1787-ből (28. sz.), ugyancsak tőle a Kisdéd szótár is 1792-ből (34. sz.); és a másik nagy vitának, az y-ista, jót-ista harcnak az emlékei: Verseghy: A tiszta magyarság 1805. (14. sz.), és a válaszok, Révai: Verseghy Ferencnek tisztsággal kérekedő tisztátalan magyarsága 1805. (10. sz.) és „Verseghy Ferencnek motskolódásai a tiszta magyarságban (9. sz.). Révainak Elaboratio Grammatica Hungarica című munkája is szerepel 1803-ból a jegyzék 2. számú köteteként, amit tőle kaptak ajándékba, és az Antiquitates Literatae Hungaricae 1803. (14. sz.) Révait nagyon tisztelték s levelező tagnak is megválasztották. Kovács Sándor ugyan azt írja, hogy nagy elfoglaltságára való tekintettel a levelező tagságot nem fogadta el,²² ezzel

¹⁷ A’ Sopronyi Magyar Tanuló Társaság’ Jegyző-Könyve. Negyedik Darab 1829—1840. (Jelzete: A. II. 4. számzatlan lapok).

¹⁸ Életképek. 1847. 21. szám, május 22-én.

¹⁹ A’ Sopronyi Magyar Tanuló Társaság’ Jegyző-Könyve. Első Darab 1790—1805.

²⁰ A soproni Társaság II. jegyzőkönyve 68. lap (1808. szept), IV. jk. (1833. jún. 10), V. jk. (1846. jún. 13.).

²¹ A’ soproni magyar társaság Jegyzőkönyve V-dik kötet, 1844. szept. 7.

²² Kovács Sándor: A soproni ev. lyceumi magyar társaság története 1790—1890. 52. lap.

szemben levelező társuknak nevezik, amikor halálát külön gyűlésen gyászolják, s erről a Hazai Tudósításokban beszámolnak: „Valamint az egész hazára nézve dicsőséges, ha jeles férfiakat nevelt: szinte úgy kötelesség az élő hazafiakra nézve, hogy az ilyen érdemeseket holtek után a' halhatatlanságra segítsék; mert tagadhatatlan, hogy egyedül az íróknak, kivált a' költőknek munkáik igéz kellemeikkel vihetik azt végbe, hogy a' jeles érdem méltó fényében megmaradjon. Mi ezen igazságnak megismerésétől indíttatván tiszt. Révai Miklósnak emlékezetét szomorúan inneplettük. Tartozó kötelességünknek véltük ezt mind azért, mivel nagy érdemeit a' magyar literatúrában az egész hazával együtt tiszteltük; mind, mivel személyében kisdéd Magyar Társaságunk egy első rendbeli levelező társával dicsekedett. Gyülekezetet tartván az ifjú társak, elolvasták különböző vers nemekben készült munkáikat.”²³ A jegyzőkönyvben is azt írják, hogy „Tisztelendő Prof. Révai Miklós Társaságunknak első Rendbeli Levelező Társa” újabb könyvekkel bővítette könyvtárakat, megemlékezik a jegyzőkönyv Révai haláláról is, és a Hazai Tudósításokban hírül adott ünnepegről, és Révait mindig első rendbeli levelező társuknak nevezik, ami tudniillik a legelső fokozat volt, erre a legkiválóbb írókat és tudósokat hívták meg.²⁴ Mutatis mutandis, mert levelező társuk volt Czinke Ferenc is, akinek Az új holmi című könyve a nyelvtani munkák közt első helyen szerepel. Azért lehetséges, hogy ők sem tartották kiválónak a buzgó dilettánst, csak udvariasságból tisztelték így meg. Czinke ugyanis még soproni tanár korában kötött velük barátságot, örömnünnepeikre rendszeresen elküldte üdvözlő verseit, többször meg is látogatta őket. Két versét kiadták „A' Soproni M. Társaság Próba munkáinak Sengéi” című, 1805-ben megjelent kis kötetükben is. A Társaság életének erre az első korszakára egyébként a nyelvészet iránti érdeklődés nyomta rá a bélyegét, nem hiába ajánlotta nekik Péczeli is, Kis Jánoshoz írt válaszában, hogy a nyelv kérdéseit tanulmányozzák; s nem hiába állt a nyelvi kérdés országszerte az érdeklődés középpontjában, kiindulópontja lévén egyaránt a magyar irodalom, tudomány fellendítését célzó, sőt a magyar politikai törekvéseknek is. Nyelvészeti érdeklődésükről, s egyben országos hírükről tanúskodik az Aranka György alapította marosvásárhelyi Magyar Nyelvművelő Társasággal való levélváltásuk 1794-ben.²⁵ Az erdélyiek arra kérték fel őket, jelöljék ki, hogy melyik szerintük a legjobb magyar grammatika. A kérdésre alapos vizsgálat után válaszoltak, miután gyűléseiken több nyelvtant áttanulmányoztak. A felkérésnek Erdélyben is nyoma van, mint ezt a Nyelvművelő Társaságnak Jancsó Elemér által közzétett iratai bizonyítják.²⁶ Eszerint a Társaság hatodik ülésén kiküldött bizottság a tizedik gyűlésben, amelyet 1794. máj. 29-én „g. Teleki László atyánkfia előülése alatt” tartottak, felolvasta többrendbeli javaslatát: „Erről a három pontról végeztetett (a nyelvtanítás részletfeladatainak kiosztásáról van szó), hogy mivel tiszteletes Bőjthi, doktor Gyarmati és Szentpáli István urak grammatikában irtak, aziránt találtassanak meg, hogy ezen grammatikából kézi kis grammatikákat készítsenek, evégett pedig Magyarországon a Soproni Társaság találtassék meg a Társaság neve alatt aziránt, hogy egy olyan kézi grammatikát, amelyet onnan legjobbnak találtak, ezen Társasággal közleni s aziránt maga vélekedését adni ne terheltelessék.”²⁷ A Társaság magáévá tette a javaslatot, mert a tizedik gyűlés jegyzőkönyvében majdnem szószertint ugyanez áll: „A Soproni Magyar Társaság pedig aziránt (ti. „találtassék meg”), hogy az ilyen könnyűszerű kézi grammatikáskák közül egyet, mely Magyarországot legjobbnak találtatott, maga gondolatját is hozzátévén, a Társasággal közleni ne terheltelessék.”²⁸ Levelük Teleki aláírásával meg is érkezett Sopronba, s december végén a soproniak el is küldték kimerítő válaszukat. Ezzel kapcsolatos munkájukat, jegyzőkönyvi adataikat, leveleik szövegét részletesen ismerteti és közli Peéry Rezső az idézett helyen, csak azt jegyzem meg, hogy Peéry „tanárvezetőjük”-nek nevezi Wietoris Jonathánt, ami félreértésre adhat okot. Tanárelnökük, azaz előlülőjük Raitis Péter volt (jédztem a beszédből, amellyel Wietoris ebbe a hivatalába beiktatta), Wietorist pedig, mint az iskola rektorát tanácsnokuknak, tanácsadójuknak kérték fel. Az Erdélybe küldött, Peéry által közölt levélben is azt írják, hogy a Társaságnak „Tagjai állanak Tanácsnokokból; Itélő, Levelező, Érdemes, úgy nevezett Munkás és Időre Társakból”. Ezek közül

²³ Hazai Tudósítások 1807. máj. 12. 329—331. lap.

²⁴ A' Sopronyi Magyar Tanuló Társaság Jegyző Könyve. Második Rész, 1806—1820. Jelzete A. II. 2. Fenti adatok 1806. okt. 18-i, 1807. ápr. 11-i gyűlésről (24. lap), és a jegyzőkönyv 28. lapjáról valók.

²⁵ Közli Peéry Rezső: Soproni adalék 1794-ből az erdélyi magyar nyelvművelő mozgalomhoz. Magyar Nyelv 1957. 1—2. szám. 274—278. l.

²⁶ Jancsó Elemér: Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai. Bukarest, 1955.

²⁷ Uo. 167. lap.

²⁸ Uo. 165. lap. Jancsó előbb közli a jegyzőkönyv, és azután a javaslat szövegét, holott az iratok értelméből a javaslatok előbbi keletkezése nyilvánvaló.

csak a munkás és időretársak voltak a Társaság tulajdonképpeni diáktagjai, a többieket felhívtek közül kérték fel.²⁹ Ezt a nagyobb szabású szervezetet nem az alapítók hozták létre, hiszen Kis János és négy társa olyan kis kört alakított, amelynek ilyen szervezetre nem volt szüksége. Az ő távozásuk után Zigán János és Lakos János, a későbbi tábornok-író szinte újra alapították a Társaságot, felépítve ezt a nagyobb szabású szervezetet. Így emlékezik erre Kis János is: „Általában miután Németh és én Sopronból elmentünk, a társaság leginkább mostani generális báró Lakos Jánosnak, ki akkor Sopronban tanult, buzgóssága által annyiban új alakot veve magára, hogy a professorok közül egy elnök s azon jóakarók közül, kiknek szives részvételök tapasztaltatott, részint helyben tiszteletbeli, részint vidéki levelező, a fiatalabb tanulók közül pedig rendes tagságra készülő társak választatának.”³⁰ Ezt írja Lakosnak is a Soproni Estvék előszavában: „Néha soproni tanulóvá leszek, veled a tudományoknak, különösen a magyar literatúrának szeretetében vetélkedem, a magyar írókat Kőnyi Jánostól s Kartigam fordítójától fogva egész Virágig s Kazinczyig tüzzel olvasom, a kis magyar társaságot alapítom, elmentem után benned ennek hatalmas restaurátorát látom.”³¹ A ránk maradt jegyzőkönyvet is ezek a második alapítók kezdték írni, ők számoltak be az alapításról: „Kis János és Németh László, ez a két érdemes magyar születésű ifjú volt az, kikre a Magyar ég derülő fénye kihatván, 's kikben a' leg magassabb ész, a' leg jól tévőbb Haza és emberiség szerelmével foglalva, a' kik ezen kis Társaság', mely Tagjainak fő tzelja, magokat anyai nyelvökbe hetenként való munkálkodások egymás előtt való elolvasása által is gyarapéttani, akik, mondom, ezen társaság alapkövét megvetették. Ifjú esztendeikre nézve Sopronban nevelődtek, még tsak a' köz Társaság hasznára, midőn ezen nagy lelket 's még forróbb Hazai szerelmet mutató szándék ébresztette volna szívöket. Örültek ezen szándéknak, a' mely dicséretes is volt, — más Magyar Ifjak is kedvet szervezvé, Társaságokba vettek: — 's azt a' kis Társaságot állították fel, mely a' mi időkig fel áll még. — El végezték azt is, hogy a' Társaság minden viszontagságait, — Törvényeit, — a' Társok számát, — a' Társaságba fel olvasott munkákat, egy könyvetskébe jegyezzék. Mi pedig háladatos utóbbiak e' Jegyzőkönyvet készítettvén azoknak kötetlen írásait Sopronba 1791-be Bak 10-dikén rendre fel jegyeztük; a' mely is így következik:”³² A legelső gyűlések jegyzőkönyvei közt ilyenek találhatók: „1790. ikernek 23-dik napján” azaz május 23-án: „N. folytatta Adelungból kiszedegetett jegyzéseit egész a' IV. rész végéig. P. is ugyanazt. K. pedig Eschenburg Rhetorikájának II. szakaszát végezte el.”³³ Ebből is látható nagyfokú érdeklődésük a nyelvészeti kérdések iránt, amely a tárgyalt könyvjegyzékből is kiviláglik. Abban megtalálható az alapítók későbbi nyelvészeti munkájának bemutatásaként Németh László Rövid Deák Grammatikája (Győr, 1799., a jegyzékben 37. sz. alatt), azonkívül említésre méltó kötetek még: Márton József Német-Magyar, Magyar-Német lexikona (18—19. sz.), melyet a szerző Raits kérésére ajándékoz a Társaságnak,³⁴ — A szebeni Magyar Nyelvmívelő Társaság munkáinak első darabja, — Bittnitz Lajosnak, a soproni minta nyomán Szombathelyen alakított Társaság³⁵ tudós tanárelnökének a munkája: A magyar nyelvbeli előadás tudományá. Több soproni kiadású nyelvészeti munka után ott láthatjuk a jegyzékben a Mondolatot, Táncsics Mihály

²⁹ Wietoris tanácsnokaságáról ő maga beszél említett beiktató beszédében, valószínűleg tanácsnoknak tekintették az előlülő Raits Pétert is, sőt talán Széchenyi Ferencet is, akinek elküldték ekkor készített törvényeiket, amire a gróf részletes megjegyzéseket tett. Erről Kis János is megemlékezik: „... a minden jó igyekezetet, kivált nemzetünk javára czélozót forrón szerető gr. Széchenyi (!) Ferencz sem tartotta rangjához s méltóságához illetlennek, hozzánk kegyesen lebecsátkozni, s intézetünk hasznosabbá tevése végett bölcs tanácsokat adni.” (Kis: I. m. 69. l.). Itéltő társról csak egy adatot találtam, eszerint amikor 1807-ben meghalt Waltersdorfer János úr „Ítéltő Társ”, akkor kesergő verseket írtak (II. jk. 44. lap). Levelező tagok, vagy elsőrendű levelezők, mint már említettem, az írók voltak, érdemes társak, vagy másodrendű levelezők többnyire a Társaságból kikerült vidéki lelkészek, tanítók stb.

³⁰ Kis János I. m. 68. lap. az általa említett rendes tagságra készülő fiatalabb diákokat nevezték időre-társaknak. Ezeknek erősen korlátozott jogaik voltak a munkás tagokkal szemben. A jogegyenlőséget a Társaság nagy reformere, Pákh Albert valósította meg az ötvenedik évforduló után, 1842-ben.

³¹ Kis János: Soproni Estvék 1839. 2. lap.

³² A Társaság I. jegyzőkönyvének bevezető szavaiból.

³³ A Társaság I. jegyzőkönyvéből máj. 23-án 1790.

³⁴ A Társaság II. jegyzőkönyve 229. lap, 1816. dec.

³⁵ Tudományos Gyűjtemény 1824. II. kötet 127. lap, 1826. IV. kötet 111—120. lap és 1826. VII. kötet 119. lap.

Magyar nyelvtudományát és Brassai Sámuel Okszerű vezérét a német nyelvtanulásban, a Magyar Tájszótárt 1838-ból, a Törvénytudományi Műszótárat. Megállapíthatjuk, hogy nyelvészeti könyveik kevés kivétellel nyelvújítás előttiék és a nyelvújítási harc korából valók, amikor a nyelvkérdés állt érdeklődésük középpontjában.

Befejezve a nyelvtani munkák jegyzékének áttekintését, érdemes megállnunk egy pillanatra a Társaság első, nyelvészkező generációjának a tagjainál. Belőlük kerültek ki az első érdemes társak, vagy másodrendű levelezők, miután elhagyták az iskolát. A Kisék távozása utáni új tagokat is alapítóknak számítva, az összesen 16 alapító közül éppen a felét, nyolcat Szinnyei József is számontart, mint magyar író. Kis Jánoson kívül Németh Lászlót, aki győri tanár lett, s korai haláláig (1806) több nyelvészeti és földrajzi munkával öröközte meg a nevét, Halasy Mihályt, aki 1805-ig soproni tanár volt, s így a Társasággal továbbra is szoros kapcsolatot tartott, azután lelkészként működött s több magyar és német nyelvű egyházi munkát írt; Zigán Jánost, a Társaság első választott titoknokát, aki ugyancsak korai haláláig Kis János baráti körének tagjaként, mint ev. lelkész több köszöntő és sirató verssel, Nagybritanniáról szóló fordítással jelent meg nyomtatásban; utódát a titoknoki székben, Lakos Jánost, aki vitézkedésével nemességét és báróságot, majd akadémiai tagságot szerzett, egyébként evangélikus lelkész fia volt és színmű írással kezdte pályafutását; egy második Kis Jánost, aki ev. lelkész volt s „Utmutatás a klavirozásra” c. munkájával tette érdemessé magát arra, hogy Szinnyei nagy művébe bekerüljön; Ajkay Pál vasmegeyi táblabíró, akinek „Névtelen szerető” c. németből fordított vígjátékát 1794-ben adták elő Pesten; és végül Ihász (Ihászi) Imrét, több vármegye táblabíráját, nagydémi földbirtokost, akinek sok eredeti és fordított színműve szerepelt az úttörő magyar színészek műsoraiban. Óróluk tud, mondom, Szinnyei is, és ha beleképzeljük magunkat a korbá, amelyben ujjaink számlálgatták irodalmi és tudományos életünk úttörői, hogy hányan is írnak már magyarul, akkor csak tisztelettel gondolhatunk e lelkes fiatalokra, akik a maguk kétségtelenül mérsékelt írói talentumát siettek a nagy ügy szolgálatába állítani.

Mint a fenti adatokból láthatjuk, a színpad iránt is érdeklődtek, sőt nemcsak nyelvészkező munkájukkal váltak ismertté, hanem a színjátszásban is, mint diákok úttörő, kezdeményező szerepet vittek. Ez a vállalkozásuk jelentőségében talán még nagyobb, mint az Arankáékkal való kapcsolatuk. Budán ekkor alakulgatott a magyar színjátszás ügye. A soproni Magyar Társaság fenti lelkes gárdája is nekivágott hát a nagy feladatnak: magyar színelőadást rendeztek a jobbára német nyelvű Sopronban 1792. ápr. 30-án. Az első, és hosszú időre egyetlen magyar nyelvű színelőadás volt ez Sopronban, amely nemcsak soproni, hanem országos viszonylatban is páriát ritkít jelenség. Lakos János eredeti tragédiáját adták elő Hunyadi Lászlóról, maga a szerző játszott a címszerepet, Zigán Czilleit, Ajkay Griskát, a második Kis János Szilágyi Mihályt, Ihász pedig egy Modrák nevű főnemes.³⁶ Minthogy a nevezetes eseménynek elég bő irodalma van,³⁷ a részleteket most mellőzve csak a korabeli méltatást hadd idézzem a Magyar Hírmondóból: „A’ miolta fenn áll a’ Sopronyi Teátron, soha talán nem volt olyan dugva teli, mint ezen Magyar Zsenge Játék alkalmatosságával. Őszve gyűltek ennek látására minden Uraságok, kiknek száma közzül való volt az itten lakozó Eszterházyné ő Hertzegsége is. Minden Fel-vonáskor, új tapsokkal fogadtattak a’ jádzó Személyek, kik átallyában szép remekjét adták hazafiai igyekezetjeknek, kiváltképpen való módon kimutatták pedig magokat Ajkay Pál és Lakos János Urak.”³⁸ A magyar felvilágosodás mozgalma felfelé ívelő korszakában vagyunk még, a Martinovics-pör előtt, amikor főurak és hercegasszonyok is ildomosnak tartották az ilyenfajta vállalkozások támogatását. A soproni diákok második próbálkozása 1808-ban (amellyel hasonlóképpen messze megelőzték városukat és a magyar nyelvű színjátszást, hiszen színészek csak 1820-ban próbálkoztak először magyar nyelvű előadással Sopronban) már korántsem váltott ki ilyen kedvező fogadtatást. A színpadon röviden ismeretelt, de egyébként ismeretlen tartalmú „Zrini Miklós és

³⁶ Lakosnak ez a darabja Szinnyei szerint kéziratban van, többször előadták Pesten és Kozolsvárt is. Virág Benedek, aki ugyancsak levelező tagja volt a soproni M. Társaságnak, Jrja Kazinczynak (K. F. levelezése III. kötet 8. lap): „Igaz! Most olvasom Hunyadi László Szom. Ját. öt felvon. Sopron. 1792. Irta Lakos János.” Ebből úgy tűnik, mintha ki is nyomták volna, de tudomásom szerint egy példánya sem ismeretes, így a tartalmát sem ismerjük.

³⁷ Gantner Antal: A soproni színház és színészet története (Sopron 1941.); Csatkay Endre: Az első soproni magyar színelőadás szereplőinek levélváltásából (Soproni Szemle 1942. febr. 15., különnyomatban is); Fodor Ottmár: Sopron első magyar színészei a lyceumi diákok. (Sopron 1944.); Tolnai Gábor: A soproni önképzőkör (Századok és tanulságok XIII. füzet 1946.)

³⁸ Magyar Hírmondó 1792. május.

az ő baráti” című darabot a Társaság jegyzőkönyve szerint „a' nézőközönségnek nagy meglepődésével” adták ugyan elő, de a legközelebbi ülésükön azt írják: „T.T.Előülő Urunk arról való atyai 's bölts intését, hogy Társaságunk' Tagjainak többé a' fellyebb meg-írtt Játékszinén jádzani szabad nem léssen, rakta sziveinkre; egyszer 's mind azoknak (kiemelés nagyobb betűkkel a jegyzőkönyvben) dölfös véleményeket is közlötté velünk, kik ezen szabadságunkat el-nyomni igyekeznek. — Kikről így szólhatunk : Irigy szemekkel nézik édes Honnyai nyelvünk' tsinosodását; — de engedjünk meg nékik, mert hiszen kedves Hazánknak tsak mostoha fiai! — ”³⁹ Figyeljünk az évszámokra! Ekkor már 1808-at írtak, a reakciós törekvések mind jobban visszaszorították a felvilágosodás vívmányait, a Szent Szövetség kora közeledett. Nincs is több diákelőadás Sopronban sem, egészen 1829-ig. Akkor azonban — nagy változás a felfogásban — már nem saját szindarab-próbálkozásukkal állnak elő, hanem Vörösmarty Salamonjával. A húszas években újra éledő Társaság már nem abban látja feladatát — nagyon helyesen észrevéve az új kor követelményeit — hogy saját kezdetleges írásaival helyet kérjen az irodalomban, hanem a közvetítő, népszerűsítő szerepet vállalják, ugyanolyan sikerrel, mint elődeik az írói közreműködést. Állításunkat alátámasztja, hogy ekkortájt, 1822-ben vezetik be ismert költők verseinek a szavalását, addig ki-ki saját versét adta elő a gyűléseken (erre még később visszatérek). Ne ugorjunk azonban ennyire előre a Társaság történetében, térjünk vissza a tárgyalt könyvjegyzék szépirodalmi könyvekről szóló fejezetéhez. Ez az első korszakra vonatkozóan is sok érdekes adatot tartalmaz, s csak azokon áthaladva térjünk vissza majd a maga helyén Vörösmartyval kapcsolatban erre az előadásra.

Szépirodalmi könyvek között elég szép számmal találunk azóta már feledésbemerült nevű szerzőket, de ott sorakoznak szinte kivétel nélkül a korszak kiváló írói is. A nemesi ellenállás írói közül nagyon népszerű volt Dugonics András, neve tizenegyszer szerepel a könyvjegyzékben, regényei mellett ott van Gyöngyösi-kiadása is. Nem hiányzik természetesen „a régi jó Gvadányi” sem, akit talán éppen a Társaság könyvtárában ismert meg a katonakorában könyveket kikölcsönözgető Petőfi. 1802-ben ezt írták a jegyzőkönyvbe: „Döbrentei Gábor (akkor még a Társaság tagja) ama Honnyunki literatura mellett buzgó Gróf Gvadányi történt halálát keseregő alagyas versekben.” Megtalálhatók a jegyzékben Orczy Lőrinc versei is („Költeményes holmi egy nagy elmétől. Kézrebocsátotta Révay Posony 1787.”), és megtalálható Pálóczi Horváth Ádám is a későbbi nemesi gondolkodású írók közül. Tiszteletük jeléül levelező taggá választották a nemesség két nagy dunántúli költőjét, Berzsenyi Dánielt és Kisfaludy Sándort. Kisfaludynak összes műve szerepel a könyvtárjegyzékben, Berzsenyinek is előbb versei, aztán az 1843-i Összes versek is (Döbrentei kiadása). Berzsenyi-tiszteletükről még szavalaikkal kapcsolatban lesz szó. Magyarázhatnánk azzal is, hogy Berzsenyi is soproni diák volt (évváró örömnünnepeken később is többször megjelent), hogy odajártak iskolába és a Társaságnak tehetséges, ünnepelt tagjai voltak fiai, Farkas és László, de az igazi magyarízatot mégiscsak az adja, hogy a Társaság tagjai nagy többségükben ugyancsak a dunántúli nemesség fiai közül kerültek ki, akik a napóleoni háborúk alatt már inkább Berzsenyi, sőt Kisfaludy nemesi szemléletét vallották magukénak, s még ha meg is őriztek valamit a francia felvilágosodás nagy eszméiből, azokat korántsem azonosították a napóleoni hódító politikával, amellyel szemben egyértelműen elutasító volt az álláspontjuk. Míg értekezéseikben fel-felmerül a haladás gondolata, például az 1806/7-es tanévben: „Melyek voltak legyen legg főbb okai, hogy a' Magyar Nyelvet, Magyar Országba közönségesétni nehéz”,⁴⁰ vagy 1808-ban az örömnünep értekezései közt: „Mi légyen az oka, hogy Magyar Ország a' szép Tudományoknak ki-pallérozására nézve más Országoknál olly sokkal hátrább vagyon?” és „Honnyunk virágzásának akadályairól”,⁴¹ ehhez már nem kapcsolódik, mint korábban, a francia példakért való lelkesedés, sőt a közelgő francia seregekkel szemben magatartásuk határozottan elutasító és ellenséges. Egy helyen „a' gögös és hitszegő Frantz” nemzetről írnak, „melly soha álhatalos nem volt”,⁴² a felkelt nemességet ugyanakkor lelkesen ünneplik. 1809. febr. 20-án a Sopronban táborozó felkelt nemesség tiszteletére örömnünnepet rendeztek „sok jeles magyar Uraknak jelenlétek” mellett,⁴³ ahol ilyen dolgozatokat olvastak fel Magasy Dávid titoknok „Miképp' ítéljünk a' máj Magyar Nemesekről?” című beköszöntő értekezése után: „A' Magyar Szív, Honnyához hív” — „A nagylelkü Hazafiak” — „Az igaz Nemes” — „Mellyik a' boldog Ország?” — „Minden bajnoki próba nagy szívekre szorul!” — „Mi által tudta a' Magyar Ősi szabadságát máig is fenttartani” — „Kardra Nemes Magyarok!” — Ezek versek voltak,

³⁹ A Társaság II. jegyzőkönyve 54. és 55. lap.

⁴⁰ A Társaság II. jegyzőkönyve 33. lapján.

⁴¹ Uo. 64—65. lap.

⁴² Uo. 91. lap.

⁴³ Uo. 83. lap.

s közben többen „folyóbeszédben” mondták el ugyanezeket a gondolatokat: „A’ Haza’ szeretete nemesít!” — „Serkentés a Magyarokhoz.” (Ez versben is és prózában is). — „Buzdítás a’ szabadság’ fentartására.” — „Nem a’ puhaság, hanem a’ vitézség méltó a’ Magyar Névre.” — Még pénzt is gyűjtöttek a felkelt nemesség hadi költségeire,⁴⁴ és az 1808/9. tanév tagnévsorában ez olvasható négy név után (27 tag volt): „Vajda Albert könyvtárnok (A’ Nemességgel fel-kélt), Horváth, Sándor (felkélt), Szemerey János (felkélt), Szabó Péter (felkélt).”

A magyar nyelv fejlesztésének, a tudomány, irodalom megbecsülésének természetesen azért épp olyan hívei maradtak, mint az alapítók, s így nagy haladó íróink könyvei is ott voltak könyvtárunkban. A Ludas Matyinak első, bécsi kiadása volt meg a Társaság könyvtárában, Csokonai emlékéit is több kötet őrizte. Csokonai köteteit nemcsak kiváltották, hanem gyűléseiken is olvasták közösen. Ezt írják: „Felolvastuk példányul a’ minapi végzés szerint, hogy ti, midőn a’ tanácskozás tartatik [külön voltak a Társaság ügyeit intéző, tanácskozó gyűlések], némelly híresebb szerzőknek munkáji olvastassanak fel, Csokonainak e’ következendő darabjait: 1. Az Estve, 2. Az Ősz, 3. A’ nyár, 4. A’ november, 5. A’ Tél, ’s ugyan ezeket a’ mint gyenge ifjúi erőink engedék, meg-is criticzáltuk, szépségeket ’s némelly bizonytalan kimondásoknak értelmét felfedezvén.”⁴⁵ Később is: „Csokonai Vitéz Mihály anarcroni Daljaiból olvastunk fel egynéhányat.”⁴⁶ 1805-ben Csokonai halálát is elégiákkal gyászolta Döbrentei Gábor a Társaság egyik ülésén.

A jakobinus írók is szerepelnek a jegyzékben valamennyien egy-két kötettel, Kazinczy, akit a Társaság már 1793-ban tiszteleti tagjává választott, természetesen egész sereggel, csak barátja, Kis János közelíti meg a kötetek számát tekintve. Tiszteleti taggá választásáról ezt írja Kisnek Regmecről: „Lakos társunk által bévezettetém a soproni társaságba; s már erről merem reményleni, hogy ez, ha csak egy-két Kist és Lakost találunk, dicsőségére fog válni nemzetünknek. Én, nemsokára valamely munkám homloklevelére függesztem ezt a meg-tiszteltetésemet.”⁴⁷ Csakugyan, a Stella címlapján a soproni Magyar Társaság tagjának mondja magát. A Stellából negyven példányt ajándékozott a Társaságnak. Az ifjak később Próba-munkáik első darabját küldték el neki, a jegyzőkönyv szerint egy „tzifrán bekötött írópappirosú” példányt, Kazinczy viszont Kis Jánosnak az ő házasságára írt episztolájából saját arcképével ötvenet küldött azzal, hogy árát adják át a szerzőnek. Egy alkalommal Kazinczy látogatását is várták: „tetszett jelenteni T.T. Elölülő Urunknak Ts. Kazinczy Ferencz Urnak Bétsbe való utazását, és onnét hozzánk való bizonyos eljövetelét, mire nézve meg-határoz-tatott, hogy ezen fényes érdemű és magyar szíví Magyarának elfogadására Társaságunk’ eránta való tiszteletének és szeretetének jeléül, kiki a’ M.Társok közül valamely munkára el-készüljön.”⁴⁸ Ez a látogatás azonban elmaradt: a jegyzőkönyvben semmi nyoma.

Megtalálható a szépirodalmi könyvek között a felvilágosodás legelső íróinak is több kötete, Bessenyeitől az Ágis tragédiája 1772-i bécsi kiadása, és A philosophus 1777-ből (a jegyzék szerint Bessenyei József írta, 340. sz. alatt). Szép számu könyve van Kisék első író-barátjának, Péczelinek is, és még régebről Faludi Ferenc, Gyöngyösi János is megtalálhatók. Felvonulnak természetesen a klasszikus verselés úttörői is valamennyien Baróti Szabótól Rajnison és Révain keresztül Virágig, megtalálhatók Dayka versei is, de érdekes, hogy Ányos és Kármán nevét hiába keressük a jegyzékben. Itt, a szépirodalmi könyvek közt is szerepel a már említett Czinke Ferenc, aztán Aranka György, Konyi János, Szacsvay Sándor, Kulcsár István, akivel való levelezésükről a hirlapokkal kapcsolatban még lesz szó. A Társaság első két évtizedében, mint ezt az eddigiekből is láhattuk, valóban erős kapcsolatot tartottak számos íróval, azok is nagyra értékelték a soproni ifjak Társaságát. „Másodrendű levelező”, vagy „érdemes” társaik még lelkesebben leveleztek velük. Egész kis nyelv-művelő, irodalmi kör alakult ki a Magyar Társaság körül ezekből a levelező és érdemes társakból, munkákat küldtek be, sőt munkáik kiadása előtt a Társaság véleményét kérték. Beliczay Jónás nagy-geresdi tanító, később evangélikus egyházi énekköltő, akinek több kötete van a jegyzékben is, 1795-ben elküldte munkáit bírálatra a Társaságnak „Rebegő műzám szüleményei” címmel. Utolsó levelét, mint alásonyi lelkipásztor írta 1808-ban,⁴⁹ Buzgó vidéki tag volt Zigán János kemeneshögyési, Szűts István csengei, Edvi-Illés Pál nagygeresdi, majd nemesdömölki lelki-pásztor. Németh László győri tanár korában csak a Társaság véleményének meghallgatása

⁴⁴ Uo. 87. lap..

⁴⁵ A Társaság II. jegyzőkönyvében 209. lap, 1915. nov, 18-án.

⁴⁶ Uo. 216. lap 1816. márc 2-án.

⁴⁷ Kazinczy levelei Kis Jánoshoz. I. kötet. 1842. 2. lap.

⁴⁸ A Társaság II. jegyzőkönyve 69. lapján 1808. okt. 1-én.

⁴⁹ A Társaság II. jegyzőkönyve 60. lap. 1808. márc. 12-én.

után adta munkáit sajtó alá.⁵⁰ A Társaság maga is adott ki könyveket : 1796-ban Mesterházy Nagy János tanár vallástanító kézikönyvét, a Boldogságra vezérlő oktatást, 1807-ben Kontor János kertai prédikátor Méhész című könyvecskéjét.⁵¹ Ők adták ki a könyvjegyzékben is szereplő regényt : „Sarolta, a Soproni M.T.-egy tagjától Győr, 1805. Román.” Ezeket a könyveket árusították és a pénz könyvtárfejlesztésre fordították. Az első tankönyv volt, melyet az alsóbb osztályosok használtak, a Méhész legtöbb példányát Széchényi Ferenc s más pártfogóik vásárolták meg. Saját verseiből is kiadtak egy kis gyűjteményt 1804-ben, Döbrentei Gábor buzgalmának eredményeképpen (ő volt ekkor a Társaság titkoka): A' sopronyi Magyar Társaság Próba-munkáinak 'sengéje, Első darab. Sopronyban, a' Társaság költségen, 1804.” Az „első darab” utalás arra, hogy egy második kötetet prózai munkáikból akartak összeállítani, de ez csak terv maradt. A fedőlap belső oldalán „jelentés”-ben ajánlják a könyvet a közönségnek, és engedelmet kérnek azoktól a volt tagoktól, kiknek régebbi írásait tudtuk és belegyezésük nélkül kinyomatták. Végül arról is értesítést kapunk, hol kapható a könyvecske : Sopronban Raits Péter professzornál, Bécsben a „Magyar Kurir Erdemes Íróinál”, Budán Czinke Ferenc professzornál, Pozsonyban Schwaiger András könyvárusnál, Győrött Németh László professzornál. Debrecenben Sárvári Pál professzornál, Szebenben Hochmeister Mártony könyvnyomtatónál. A „Két Magyar Hazá”-hoz címzett ajánlásban röviden összefoglalják a Társaság történetét és törekvéseit : „Nem egyéb tehát ezen Társaság tzelja, hanem az, hogy abban némelly magyar Ifjak önként gyakorolják magokat Anyai nyelvük édes hangzáisaiban ; nem egyéb, hanem, hogy a' hazai szózatokat megizelvéen 's gyakorolván, utóbb nem tsak 'senge, sőt remek munkákat is ajánlhasanak a' Hazának.” Ötven költeményt foglal magában ez a kis százőtvennyolc lapos zsebkönyv, huszonegy ifjú és volt tag munkáját. Csak nevük kezdőbetűjét írták verseik alá, így csak néhány név fejthető meg. Zigán János 9, Kis János és a kiadó Döbrentei Gábor 7, Lakos János 5 munkával szerepel, azonkívül H. B. 4 és K. S. 3 munkával, a többi eggyel. Köztük van Czinke Ferencnek a Társaság 1800-beli örömmünnepére Pestről küldött költeménye is : „Tündérkép a sopronyi magyar társaság érdeméről”. A könyvecske hátsó borító lapja időrendi sorrendben is feltünteti a verseket : melyik évben hány keletkezett. 1803-ból való a legtöbb. Túlnyomó többségük magyar formában van írva, kedvelték a tizenkét szótagos sorokat és a nyolcas, hetes sorok váltogatását. A klasszikus formák közül a hexameteres szakozatlan költemények és a sapphói szakok találhatóak leggyakrabban. Nyelvük még nem sokat vett fel az alig kezdődő nyelvújításból. Gyöngyösi képei, kifejezései élnek még benne, sokszor szerepelnek Apolló, Amor, Zefir, a nimphák és a barokk költészet más „kellékei”. Sok köztük az óda, van néhány epigramma, a lírai költemények nagy része a gondolati lírához tartozik : A költő vigasztalása, A bölcsesség, Munkásság, Őszi gondolatok, A vakmerőség ártalmai. Több vers foglalkozik a Társasággal is, a magyar nyelvvel és a hazával. Hadt álljon itt néhány sor, mellyel a buzgó diákokat biztatta a kötet egyik munkatársa :

Szerettem hazámnak igaz magzatjai,
Magyar kikeletnek nyilány virágjai,
Kikben a szent érzés gyuladozó heve
Anyanyelvünk eránt legszebb ösztön leve :
Csak jó szándéktokban meg ne csüggedjetek,
Erre kér egy főkincs, — szép anyanyelvetek!⁵²

Sokfelé elvitte a Társaság hírére ez a kis könyvecske, néhányról a jegyzőkönyv is tanúskodik. Pápay Sámuel, Veszprém vármegyei táblabíró, pápai uradalmi fiskális ír nekik egy levelet 1807-ben, „Mely Levél mellett (!) ezen nevezett 's nálunk még esmértlen Litterátor Társaságunk eránt, mellyet, vallása szerént még eddig tsak a' közönséges tudósettásokból, és Társaságunk' az 1804-dik Esztendőben ki jött Próba Munkáinak Zsengéjiből esmért, az eránt mondom vonszó szeretetétől ösztönözöttvén ezen nemes gondolkozásu férfiu Könyv-Tárunk bővítésire általa a' világ eleibe lépett munkát : A' *Tisztelt Magyarorságrul* 2 példányokba meg küldötte.” „Minthogy pedig ezen Litterátor Társaságunkal (!) tovább esmerkedni kíván, meg hagyatott itt ezen gyűlésünkbe, hogy a' Társaság' Titkosa, annak egész körülállásos Történeti le-írását meg küldje.”⁵³ Talán a Próbamunkák vizsnozásaképpen kapták ajándékba a pozsonyiak zsebkönyvét is, mely jegyzékükben 238. szám alatt szerepel „Azt is illő lessz itt

⁵⁰ Kovács Sándor : I m. 33. lap.

⁵¹ II. Jegyzőkönyv 77. lap.

⁵² A soproni Magyar Társaság Próbamunkáinak Sengéje.

⁵³ A Társaság II. jegyzőkönyve 29. lapján.

említenünk, — írja a jegyzőkönyv⁶⁴ — hogy Győri Mihály úr, a' Po'sonyi Evang. M. Társaságnak tagja, midőn a' mult alkalmatossággal tartatott öszvegyülésünkben meg jelent volna, Társaságunkat a' következő tzmű könyvetskével: Tavaszi Virágok, meg ajándékozta." Valószínűleg a Próbamunkák sikereként könyvelhetjük el azt is, hogy Festetich György „plenipotentiarius", Platthy Elek felkérte őket, hogy írjanak üdvözlő verseket Festetich leányának és Zichy Károlynak a házasságára, amiket ki is nyomtattak.⁶⁵ A következő tanévet azzal kezdik, hogy Széchenyi Zsófia kisasszony és Zichy Ferdinánd cs. és kir. kamarás, huszárkapitány esküvőjére írnak verseket.⁶⁶ Ebből az irodalomnak ugyan vajmi kevés haszna volt, de a soproni diákoknak annál több, mert a boldog örömapák busásan megfizették a kinyomatási költségeket (s a könyvtár ilyenétképpen gyarapítása mégiscsak az irodalom ügyét segítette elő). Levelező tagjaik még Erdélyből is voltak: „Erdély országból Alsó Csernátoni Vajda Sámuel Urnak, ki a' Tudományokból résztint a' Debreczeni, résztint a' Pápai Collegiumokban bőv részt veve, és a' Német Nyelvnek megtanulása végett Balfon mulata, azon levelére, melyben Társaságunkkal öszveszövetkezni való óhajtozását kinyilatkoztatta, ... az végeztetett, hogy a' fent nevezett Ur Másod Rendbéli Levelező Társnak el-fogadtassék, és az azt Valló-Irás, nékie ki-is szolgáltassék; a' melly akkor mindjárt véghez-is vivődött."⁶⁷ Bethlen Elek gróf még régebb óta, 1795-től volt tagja a Társaságnak, és 1805-ben csak azért utazott Erdélyből Sopronba, hogy részt vehessen a Társaság örömnepén. Kiadványaik mellett ezek az örömnepnek emelték különösen a Társaság tekintélyét, növelték hírét. Minden tanév végén, néha két alkalommal is, saját munkáikkal jelentek meg a nyilvánosság előtt, mégpedig a hírlapi tudósítások és a jegyzőkönyvi bejegyzések tanúsága szerint nem kis sikerrel. Messze vezetne, ha hatvanhét év örömnepeiről ennek a tanulmánynak a keretében akarnék számot adni, aki nem sajnálja a fáradságot, néhány korabeli folyóirat és hírlap hasábjain olvashatja visszhangjukat.⁶⁸ Most csak egy szem- és fültanút idézek, annak az érzékeltetésére, hogy mit is jelenthetett a soproni közönségnek az ifjúság évről évre megtartott örömnep. A szemtanú, Slachta Etelka, nem is állt nagyon közel a liceumhoz, hiszen részben katolikus vallása, részben előkelő származása miatt más körökben forgott, s naplója, mely a Társaság két örömnepének emlékét őrzi, különben a bálozások és a szerelmek története.⁶⁹ 1839. május 30-án „D.u. a magyar ifjak szavalásába mentünk. Müllner Satyrája felséges vala; ő a henyesség pártját fogá, kár, hogy sokan nem értették! a versek szavalásában tanítóok kellene; hamis pathosszal mondják el. Tóthné leányai velünk voltak; ezután ezekhez, hól uzsonnázunk."⁷⁰ 1840. május 30-án: „D.u. A tanuló magyar társaság örömnepén voltam; Schneller folyóbeszédje, ugy Peczé is, Nendtvich sóhaja s Tatay hátája különösen sikerültek; aztán csak kalapot és ernyőt honn hagyva, a még hozzánk társult Teréz-zel az evangélikusok imaházába mentünk; itt ment végbe Artner Lini egybekelése Ihsz Imrével. Lini gyönyörű szép volt, szívesen köszöntött. A hosszú beszéd közben haza siettünk, s innen láttuk a nem pompás ugyan, de csinos menetet. Aztán város körül mentünk, s a Casinóhoz ültünk, Budayékkal is. Ezek később még hozzánk jöttek, a fáklyás menetet nézők s a zenét halgatók (!), mellyet a tanuló ifjúság Superintendens Kissnek, ki ma 50. éves jubilaumát ünneplé, hozott".⁷¹

Abban a korban, amelyben Slachta Etelka hallgatta a soproni diákok örömnepét, már nem a felkelő nemességről írtak, hanem a lengyel szabadságharcról, nem is a felkelő nemesség költségeire gyűjtöttek, hanem a Nemzeti Színházra,⁷² és mindenek fölött Széchenyi reformjaiért lelkesedtek; akit „Századunk bajnoká"-nak nevez a Társaság egyik sikeresebb verselője: „Mellyik magyarnak szívét nem éleszti az örömnep, 's reménynek leg bájosabb sugara, midőn Nemzeti nyelvünknek mi a' honi művelődésnek alapja, sebes felvirágozását szemléli 's sokat ígérő Nemzeti intézeteinket, a' M.T. Társaságot, Ország Gyűléseink új alakú folyamatját, a' Pesti Nemzeti Színházat, a' Duna hullámaikt szegdelő Gőzösöket, 's több illyeket, mint honi emelkedésünk leg bizonyosb tanujit, látja" — írja Eőri Szabó Sándor, a pápai Képzőtársaság

⁶⁴ Uo. 48. lap.

⁶⁵ II. jegyzőkönyv 3—4. lap, 1806. okt. 18-án.

⁶⁶ Uo. 41—42. lap, 1807. őszén.

⁶⁷ Uo. 75. lapon. 1808. őszén.

⁶⁸ Tudományos Gyűjtemény 1823. IX. 118. l.; 1825. V. 118. l.; 1828. V. 117—122. l.; Hírnök 1840. V. 4.; Jelenkor 1844. jún. 2., 44. sz. 174. lap.; Eleteképek 1846. máj. 30. I. félév 22. sz. 701. lap. stb.

⁶⁹ Csatkay Endre: Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója 1838—1842. (1943.)

⁷⁰ Csatkay: I. m. 26. lap.

⁷¹ Uo. 69—70. lap. Slachta E. itt tévedett: a Társaság volt ötven éves.

⁷² A Társaság IV. jegyzőkönyvében, 1836. okt. 23-án.

alapító tagja, majd tanárelnöke még mint soproni diák, 1839-ben.⁶³ Petőfi barátai ekkor már a Társaság tagjai, majd irányítói, ott van Pákh Albert, Sas István többek között. A nagy irodalmi példakép ekkor már nem Kazinczy és Berzsenyi volt, hanem Vörösmarty, nem is főúri pártfogók kegyeit keresték házasságkötésre írt alkalmi ódákkal, hanem például az árvízi hajóst magasztalták. Ennek megfelelően Vörösmarty ugyancsak sok, tizennygy kötettel szerepel a könyvjegyzékben. Azonnal felfigyeltek rá, amint a Zalán futása fiatal költője országos hírre tett szert, és 1829. júniusában elő is adták, mint már említettem, Salamon király című drámáját játékonnyra. Ez volt a Salamon egyetlen előadása. A szereplők közt volt Székács József, mint Otto morvai fejedelem. A jegyzőkönyv csak pár sorban említi a nagy eseményt, mert az egészen év végére esett, de ez a pár kedves sor megérdemli, a Vörösmarty-utánzás bemutatása kedvéért is, hogy idézzük: „Meg-jegyzést érdemel; Hogy e' folyó Hó 24-dikén ezen Ns. Társaság Tagjai által a' közönséges Játékszinre hozott: Salamon Király dicséretes Applausussal lépett le. Éljenek a' Ns Társaságnak jeles Tagjai,

'S míg Magyar Eldődink leborongott századi díszesbb
Pályafutásra hívándanak illy virtus se maradjon
A' feledékenység' csendes folyamába merülve,
'S csak soraim — ha nem más — Éltesenek

Hósi Barátim!!! Tóth J.’⁶⁴

A drámát még jóval előbb tizenketten megrendelték, és Vörösmarty még egy példányt küldött nekik ajándékba a következő levél kíséretében 1827. febr. 24-én: „Nem hagyhatom felelet nélkül azon szcp és példátlan készséget, mellyel Uraságod és társai felszólíttatlanul is részt kívántak venni munkáim előmozdításában. Én valamint eddig örömmel hallottam híret Társaságoknak, ugy most új okom van nagyrabecsülni azt, midőn benne a legszebb igyekezetet munkálodni látom. Ezen nyilatkoztatásom és köszönetem mellett fogadja el Uraságod az előfizetési példányokon kívül a tizenharmadik nyomtatványt velinen, melyet jeles Társaságok könyvtára számára magam jegyeztem ki. Az ifjúság éveiben egyebet is tenni, mint szilaj kicsapongást, ritkaság, de annál nagyobb érdem.”⁶⁵

Vörösmarty mellett megtalálhatók a könyvtárban Kőlcsey munkái is, aki egyébként a sárospataki Társasággal tartott fent kapcsolatot a harmincas években, és Czuczor Gergelyé, akit a pápaiak kértek fel pályamunkák bírálására a negyvenes években. Nem hiányzik Garay sem, akinek szónokias balladáit minden Társaságban nagyon kedvelték. A szépirodalmi könyvek közt egy munkával szerepel Széchenyi, amelyet a Magyar Akadémiáról írt, és eggyel Wesselényi, a Balítéletekkel. Kisfaludy Károlynak is megtalálható minden műve, költeményei, színművei és az Auróra, melyet buzgón olvastak. Mint látni fogjuk, Berzsenyi és Vörösmarty közt egy ideig Kisfaludy volt legkedveltebb költőjük. A drámáirók közül Szigligeti emelkedik ki kötetei számával, Nagy Ignáccal vetekedve, aki azonban nemcsak színművekkel szerepel. Nem hiányzik Katona Bánk Bánja, Telemi Kegvence sem, és Czakó, Hugo, Obernyik is megtalálható, sőt Horváth Cyrill, a szegedi piarista iskolában alakult Társaság tanárelnöke, Tyrus című szomorújátékával, és Malatidesz Dániel, a pozsonyi Társaság egyik buzgó elnöke is (különben pozsonyi orvos): „Édesy Gergely vagy az erkölcs diadalma” c. drámájával, melyet 1824-ben írt⁶⁶ A társasági tanárelnökök közül még Taubner Károly található meg, aki korábban a soproni Társaság tagja, később a pesti evangélikus liceum Magyar Társaságának első tanárelnöke volt, Anakreon fordításaival, melyet Vajda Péter adott ki, aki ugyancsak vezette a pesti, majd a szarvasi Társaságot. Vajda meglepően sok művével szerepel a jegyzékben, különösen műfordításokkal. Az iskolai Társaságok ifjúságának erős kapcsolatát bizonyítandó, megtalálhatók a selmeci, kolozsvári és debreceni hasonló diáktársaságok által kiadott zsebkönyvek is: a Kis koszorú, Remény és Lant. Hosszú készülődés után 1837. nyarán megjelent a soproni Társaság második zsebkönyvecskéje is Virágfűzér címmel. Kis Jánosnak ajánlják a zsebkönyvet, és Berzsenyi Farkas ügyes distichonja áll elől bevezetőül:

Kis Tavaszunk bimbót, csak gyenge virágokat adhat ;
Sárga kalászt s zamatos fürtöket oszt csak az ősz.

⁶³ A Sopronyi Magyar Tanuló Társaság' Öröm-Ünnepi Munkáji öszveirattak a' Tagok által 1827-dik Esztendőtol fogva.

⁶⁴ A Társaság III. jegyzőkönyve utolsó lapján.

⁶⁵ Kovács S.: I. m. 55. lap.

⁶⁶ Lásd: Tudományos Gyűjtemény 1824. VII. 117. és 1825. III. 109. lap.

Ezután a Társaság története következik, melyet Major Pál, az évi titoknak írt. A könnyevcskében negyvenkét költeményt és néhány elbeszélést találunk tizenhét ifjú tollából. Összehasonlítva az első soproni zsebkönyvvel, több érdekes változást láthatunk. Kevesebb a moralizáló, gondolati líra, többet foglalkoznak a magyar történelem nagyjaival, ódákat írnak az élő nagyságokról. Megjelenik a népdal is. Nyelvük már teljesen a romantika koráé, Vörösmarty hatása érezhető a versformában is. Megjelennek a nyugateurópai formák, és eltűnik az alexandrin, több, egészen jól sikerült disztichont is találunk a kötetben, ami ott még nem volt. Egy-egy hosszabb költeményből egész gyűjteményt szedhetünk össze a romantika kedvelt kifejezéseiből, például Berzsenyi Farkasnak A vándor című költeményéből: Bús honfi, pártos hon, holló szárnyaival, megrezzen az éj, üdvteljes, a szív lepkeszárnyán nem mereng a kéj, komor bú, bánatkín, lángzó érzemény, bájvidék, gerjedelem, a múlt kornak emléke, mint gyászos fényalak, illatnedv, fénytető, borongó hon, derengő lángfelhő stb.

Epigrammáik közül hadd álljon itt a kötet egyik tehetségesebb munkatársának, a később is verselgető Matisz Pálnak⁶⁷ tartalma miatt is figyelemre méltó verse:

A jobbágy.

Miért napkölte után? — ordít fenyegetve a hajdú;
„Költe előtt keresém gyermekeim kenyerét.”

Ugyancsak ő írja Gróf Széchenyi Istvánhoz című költeményében:

Soká ragyog majd néked is érdemed
Nagy férfi! Honnom hön szeretett fia!
Lángzó betűkkel lesz felírva
Nagy neved a kiderült egekre.

Ódáikban még Berzsenyi hangját, szavait ismerhetjük fel, de mondanivalójuk már a reformkoré. Baranyi László írja Kölcseyhez című versében.

Az égi hangok fenn ragyogó szavát
A nemzet érté s álmaiból kikelt;
Az eszme fáklyáját kezében
Látja ragyogni, s utánad indul.

A nyugateurópai és magyaros dal-formák leginkább szerelmes verseikben jelennek meg, legjobb ezek között Dukavics Károly három népdala, (több nincs is a kötetben), azok közt is a harmadik:

Lehullott a fa levele, Őszi szellő játszik vele, Hej de nyíl még rózsabimbó, Galambom ajkán viruló.	Hej, ha benne csalatkozom, A csapodárt megátkozom, S ha hívebbet nem találok, Katonának majd beállok.
--	--

Vagy a már idézett Matisz Pál rövid kis verse:

	Igen és nem.	
Élet s halál leng Lány ajkadon, Éltem s halálom Leng szavadon.		Igent ha mondasz Kinyíl egem, Nem-et rebegve — A sírverem.

Hadd idézzük még Vigasztalás című versét:

Hogyha élted hajnalában, Béborula fényged, S a homály befedte barna Fátyolával szép neved; Oh, ne ölts magadra bút, Fény-derű követ borút.	Ha barátid elhagyának, S senki téged nem vezet Bús útadban, s nem nyújt senki A veszélyben hű kezét; Oh, ne ölts magadra bút, Rossz barátod bármi rút.
---	---

⁶⁷ Matisz Pálról Szinyvei: Magyar írók élete és műveiben olvashatjuk, hogy egy ideig nevelő, majd Pesten ügyvéd volt, és tovább foglalkozott költészettel, Petőfivel is összebarátkozott. Versei az Athenaeumban, Regélő Pesti Divatlapban, Honderűben, Életképekben, Nemzeti Almanachban jelentek meg.

Ha reményed füstbe méne,
S izzadásod ingyen volt,
Mert mosolygva a szerencse
Hű szívedre nem hajolt ;
Oh, ne öltis magadra bút,
Hosszú még a pályaút.

Ha szerelmed a leányka
Csalfasággal élteté,
Vagy ha kebled érzeményit
Gúny-mosolygva megveté ;
Oh felejtsd a csél-csapót,
S véle a bút s bánatot.

Néhány elbeszélés is van a kis kötetben, amelyekben Kisfaludy Károly vidám elbeszéléseinek a hatása érezhető, de megállapítható, hogy prózában gyengébbek, mint a versben, bár regény is szép számmal van olvasmányaik közt. A regényírók közül tárgyalt könyvjegyzékükben Jósika Miklós szerepel legtöbbször, huszonnégy kötettel. Érdekes, hogy Eötvöstől csak A falu jegyzője és Kőrösi Csoma Sándor felett mondott emlékbeszéde szerepel a jegyzékben, a prózai szavalás legkedveltebb darabjaként szereplő Karthausit, úgy látszik az Árvíz-könyvből tanulták meg, amely a jegyzékben előfordul (463—467 szám). Feltűnően sok kötetrel szerepel Fáy András. Rengeteg névtelen fordított és eredeti román is található a jegyzékben, alighanem ezekre vonatkozott az a későbbi határozat, hogy „olyan könyvek, melyeknek olvasása vagy éppen nem hasznos és egészen nélkülözhető, vagy talán az erkölcsre káros befolyású leendhetne, senkinek ne adassanak ki”.⁶⁸ A Társaság törvényeiben azt olvashatjuk, hogy minden elbűcsúzós tag ajándékoz egy-egy könyvet a Társaságnak, részben így kerülhetett ez a sok „román” a könyvtárba. Az ajándékozások nagy része a jegyzőkönyvekben meg is található. Néhány címet lássunk mutatón : „Brend vitéz árnyéka, vagy a csodálatos erjú kard. Tormásy János, Pest.” (32. szám) — „Bertarid és Grimwald, a longobárdok királyai. B. I. Pozsony-Pest.” (33. sz.) — „A szívnek gerjedelmei. B. I. román, Pozsony és Pest 1807.” (38. és 62. sz.) (ez a B. I. szerepel a Tavasz virágok kiadójaként is.) — „Szerlem példája, vagy Della Valle olasz grófk. Történeti kép. Geiza László, Vác 1790.” (34. sz.) — „Teodor és Mária, vagy a holtig tartó ritka hűség. Román.” (53. sz.) — „Valdraf vagy a vándorló lélek. Pest 1809.” (85. sz.) — „A szép Trézsi, vagy a haszon és tisztesség. Román, 1800.” (86. sz.) — „Olly feleség, millyen ritkán találhatik. Román. Veszprém 1794.” (104. sz.) — „Otto vagy a zabolátlan indulatok áldozatja. Csery Péter, Román, Pest 1812.” (116. sz.) (Ez volt Katona József Bánk Bán-jának egyik forrása.) Ugyancsak Csery Pétertől : „Ida, vagy a szerelemföltés ereje. Román. Pozsony és Pest 1809.” (126. sz.) — „A fősvény ángy, vagy Amália és Albert. Pozsony és Pest 1807.” (105. sz.) Ezt a könyvecskét a Hazai Tudósítások is hirdeti, mint a „tudós publikum megtetszésének elnyerésétől ismeretes Téli és Nyári Könyvtár” hatodik kötetét. A hirdetés szerint : „Egy nagyon szívre ható s bájos, de magában mégis valóságos történet szép címképpel.” Fűskuti Landerer Mihály kiadásában jelent meg.⁶⁹ — „Mária vagy a nemeslelkű paraszt leány. Román. Kolozsvár 1794.” (73. sz.) — „Zorida, vagy a nagy Mongol leánya. Román. S. S. Pozsony és Pest 1805.” (81. sz.) — „Vanda Krakkoii hercegeasszony vagy a szerelem áldozatja. Pozsony 1800.” (243. sz.) Amint láthatjuk, ezek a könyvek szinte kivétel nélkül a századforduló körüli korból valók, amikor az lehetett a jelszó, hogy nem baj, ha gyenge is, csak magyarul legyen írva.

A később megteremtődő magyar kritika atyja, Bajza József öt kötetrel szerepel a könyvjegyzékben, s azután felvonulnak Petrichevich és Kuthy nyomán a Bajza által annyira pártfogolt és biztatott „márciusi fiatalok” is : a két Vachot, Petőfi (négy kötet) Tompa, Pálffy, Degré, Jókai, Samarjay, Lisznyay, Vas Gereben ; továbbá mellettük Jámber Pál balladáival, Tóth Lőrinc Útitárcájával és Hunyadi László című drámájával. Megtalálható Nagy Imrénének, a fiatalon elhunyt debreceni diákköltőnek a verskötetete is, aztán a Klieglkönyv, ellenben hiányzik Arany Toldija, pedig a jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy megrendelték. Bekötte helyét foglalnak a könyvtárban az előfizetett folyóiratok is. Elég sok a műfordítás is. A Külföldi Színműtár kötetain kívül Milton : Elveszett paradicsom, Young : Éjszakák, Wieland : Téli rege, Shakespeare : Macbeth, Goethe : Az ifjú Werther keservei, Byron versei, Kotzebue, George Sand, Schiller munkái találhatóak ötletszerű összevisszaságban. Victor Hugo Bug Járgálja mellett ott van Dickens Twist Olivérje és Cooper Utolsó Mohikánja. Ezután Petőfi első fordítása, a Koros hölgy következik, és a klasszikusokból is néhány kötet : Tacitus, Ovidius, Phaedrus, Juvenalis, Homeros Iliásza és Odüsszeája.

A történeti segédkönyvek között Fényes Elek : Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja című műve (hat kötet) nyitja meg a sort. Megtalálható Páloczi Horváth Ádám őstörténete is : A magyarok Mágoc patriarkhátul fogva I. István királyig. A Társaság első nemzedéke szívesen olvasta Szekér Joachim : Magyarok eredete

⁶⁸ A Társaság V. Jegyzőkönyve 5. lapján C. pont. 1840. szept. 19.

⁶⁹ Hazai Tudósítások 1807. I. félv. 94. lap.

című könyvét, mellette ott van Heltai Gáspár Magyar krónikájának 1789-i győri kiadása és Virág Benedek sokat olvasott Magyar századokja. Gvadányi József hét kötetes munkája: A világnak közönséges historiája (biztosra vehetjük, hogy a Kis János írta nyolcadik kötet is megvolt) és kisebb útleírásai következnek, majd Dugonics Andrásról A magyaroknak uradalmak, Római történetek és Szittyai történetek. Egy könyv Simonyi öbesteréről szól (Vitézvári B. Simonyi József. N. Pál Pest, 1831.), egy másik XVI. Lajos, „szerencsétlen francia király” életéről (Berta Gy. Kassa 1792.). Romy Károly György Monumenta Hungaricáját jegyzőkönyvük szerint a szerzőtől kapták ajándékba: „T. T. Rumi (!) Károl néha Gymnásiumunknak érdemes professor Ur, most pedig a’ Carlovitz-i Oskolák’ Rectora, Társaságunk eránt vonzó szeretetének, a’ mellyet már sok ízben bizonyított, zálogául, megküldötte a’ tőle világ eibe (sic!) bocsátott Monumenta Hungaricanak második darabját: kedvezzen az Ég ezen nagy Hazánkfia életének; ’s adjon sok ilyeneket hamvaiból már-már fényre törő magyar Hazánk-nak.”⁷⁰ Hrabovszky Dávid Utazási rajzok című munkáját is ajándékba kapták, mert ő is a Társaságban kezdte irodalmi munkásságát (1820—22-ig), majd később a pozsonyi Társaságnak vált lelkes reformerévé: „Felmuttattott egyszer s’ mind *Hrabovszky Dávid* (kiemelés a jegyzőkönyvben) „Utazási rajzainak” 1. és 2. kötete mely, mint a’ Szerző Ur’ Társaságunk eránti szívességének záloga hálás köszönettel fogadtatott” — olvassuk a jegyzőkönyvben.⁷¹ A tárgyalta könyvjegyzék szerint megszerezték a soproni diákok Budai Ésaásnak Magyarország historiájáról írt háromkötetes munkáját, valamint Közönséges historiáját. A jegyzék 129. számú kötete: Dentu magerek, a magyarok őseleji. Csoma Sándor, Buda 1826. (Ezt a kötetet a kiadás évében kapják egyik professzoruktól).⁷² — Második József életéről Péczeli József munkáját, Hunyadi János viselt dolgairól Czuczor Gergelyét olvashatták a Társaság tagjai. Sok könyv szól Napóleonnól. Horváth Mihály Magyarok történetének három kötetén kívül Bajza József történeti munkái érdemelnek még említést, azután Hunfalvy Jánosnak, a későmárki Társaság utolsó 1848. előtti tanárelnökének (mely tisztségben bátyját, Pált követte), Egyetemes történelme, a pozsonyi Társaság újra alapítói közt szereplő Tessedik Ferencnek (Sámuel fiának) délfranciaországi utazásáról szóló könyve, és a soproni Társaság két alapítójának a könyvei: Kis Jánostól a Nevezetes utazások tárháza és Esmertető gyűjtemény (Pest 1810.), Németh Lászlótól Európai nevezetes országok leírása (Sopron 1795.) és Világtörténet tudományára való készület (Sopron 1795.).

A filozófia és matézis könyvei általában iskolai tankönyvek. A Matematikai műszótárát (1834.), Philosophiai műszótárát (1839), Dugonics András könyvét: Tudakosságnak első könyve, a betűvetés; Kis János két fordítását: Erkölcsi oktatás az ifjú asszonyok számára (angolból) és Pythagoras s Isokrates arany mondatai (görögből) hadd emlitem meg, és három „tanárelnök” munkáját: Taubner Károly Mértánát és Tiszta mennyiségtanát, Tarczy Lajos (a pápai Képzőtársaságnak volt első tanárelnöke) Népszerű égrajzát, és Vandrak Andrásnak (az eperjesi Társaság tanárelnökének) Lelkileges embertanát.

A természet és gazdaságtani munkák közt találhatók: „A mennykő mivolta s eltávoztatásáról bölcselkedés Makó P. szerint”, — Baróti Szabó Dávid: Paraszti majorság. — Fáy András: Hasznos házijegyzetek. — Vajda Péter: Az állatország Cuvur után. — Tarczy Lajos: Népszerű természettan. — Magda Pál: A mezei gazdaság philosophiája szerint okoskodó gazda. — Pánczél Dániel: Mezei gazdaságot tárgyazó jegyzetek. Azután a Társaság által kiadott könyvecske: „A méhekről jegyzések. Kontor János, Sopron 1806.” Ezeket kívül egy sor gyakorlati tanácsadást szolgáló könyvecske, mint: „Az okos, gondos és értelmes kertész. I. B. Kassa.” — „A jó gazdasszony. Weörös Mih. Pozsony és Pest 1717.” (ez valószínűleg előírás 1817. helyett) — „Dohánytermesztésről való rövid oktatás.” — „A szőlő plántálásáról oktatás. Föt. Pronai Pál Pest 1786.” — Okos méhészt. Verseg József Pest, 1836.”

Az orvosi tudományok fejezetében két könyv is szól az élet meghosszabbításáról, azután himlő, pestis, gyermekbetegségek ellen szerelnek fel jó tanácsal, már amennyire címükből ítélni lehet. Helybeli kiadású könyv: „Egészséget tárgyazó katechizmus dr. Kiss Jos. Sopron 1796.” és van még egy könyv „A lovak orvoslásáról” is, Német Mihály fordította 1796-ban Pozsonyban.

A törvény és politikát tárgyazó részben az első könyv Széchenyi Hitele. Többek között ezt is azonnal megrendelték. 1830. szeptember 11-én írják (IV. jegyzőkönyv): „Végére köv megegyezéssel meghagyatván a’ Titoknoknak és a’ Kincsesnek, hogy a’ Cassa maradványából ezen könyv a’ Hitel” megvételések ’s Könyvtárunkat, mind külső szép formáját, mind belső értékét tekintvén, ékesítse, eloszlottunk.” Ők maguk is említésre

⁷⁰ A Társaság II. jegyzőkönyvének 235. lapján, 1817-ben.

⁷¹ A Társaság IV. jegyzőkönyve 1838. szept. 29-én.

⁷² A Társaság III. jegyzőkönyve 1826. jún. 3-án.

méltónak érzik, hogy egy-egy fontosabb könyvet azonnal megrendelnek: „Nevezetes, — írják — hogy a társaság alig hallván mī, hogy b. Wesselényi Miklós »Szózat a magyar és tót nemzeti-ség ügyében« kijött sietve tette megrendelését.”⁷³ A Hitel után következnek a jegyzékben: „Toldalék észrevételek gr. Széchenyi István Hitéhez egy hazafitól, Pest, 1833.” A következő kötet a Stádium, pár sorral lentebb a Világ. Ezután a Hitel című munka taglalata következik Dessewffy Józseftől. Sok a jegyzékben a törvényeket ismertető könyv, köztük jogi tárgyú leírás Könyey János: A parasztember Magyarországbán című, Bécsben 1786-ban megjelent munkája. Jogi tárgyú még Virág Benedeknek az Aranybulláról írt könyve és Montesquieu: A törvények lelke című munkájának három kötetes 1833-i fordítása, utánuk időszzerű politikai művek következnek a jegyzékben: Széchenyitől a Kelet népe, Kossuth Felelete, Fáy Andrástól a Kelet népe nyugaton, Eötvöstől a Kelet népe és Pesti Hírlap, Dessewffy Aurél Hátrahagyott munkái, Ifj. Palugyay Imre „Megverendszer, Megye-alkotmány 1841.”, az 1844-i Országgyűlési Törvénycikkelyek, Eötvös Reformja, Széchenyi Politikai programmtörvények, Szalay Lászlótól a Status-férfiak és szónokok könyve.

A vallási könyvek nagy része halotti beszéd és énekes könyv, de van köztük néhány irodalmilag is érdekes munka. Első helyen Pázmány Péter Hodegusának 1757-i kiadása áll. Továbbiak: Márton István: Keresztény morális kis catechizmus. — Edvi-Illes Pál: Vallástürelem példái. — Igaz Sámuel: Kis Biblia. — Id. Péczeli József: A Szentírás theológiája. — Hervey: Sirhalmas emlékbeszédei. — Kis János: Lelki áldozatok imádságokban és énekekben. Fáy András: Óramutató. — „Naplója az 1846-iki első prot. tanári köztanácskozmánynak, dr. Tavassy Lajos, 1846.” és „Tanszéki beszéd. Kiadja B. d. Tavassy Lajos, 1847.” Mellékesen jegyzem meg, hogy Tavassy (Teichengraber) Lajos is tanárelnöke és felvirágoztatója volt a pesti evangélikus iskolabeli Társaságnak. Becses szépirodalmi munka zárja be a vallási könyvek csoportját: Balassa Bálint és Rimay János Énekeinek 1738-i debreceni kiadása.

Az egyveleg munkák közt főleg olyan kisebb nyomtatványok szerepelnek, mint Széchenyi Ferenc könyvtárának jegyzéke, Széchenyi Istvánnak a Magyar játékszínről írt tanulmánya, Bessenyeinek Egy magyar társaság iránt való Jámbor szándéka, Jósika Miklós Irány és Vázlatok című írásai, a Bajza József szerkesztette Kritikai Lapok hat füzete, Faludi Ferenc-től a Nemes ember és az Udvari ember, Könyvi Jánostól Erkölcsi mesék, Tánccsics Mihálytól Kritikai értekezések, A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, a Társalkodó, Athenaeum, Figyelmező, Élet és Literatura, Muzarion, Életképek bekötött évfolyamai, Dugonics Andrástól a Példabeszédek és jeles mondások, Nagy Ignáctól a Magyar titkok, Kuthy Lajostól, a Hazai rejtelmek, Degréttől az Iparlovag. Nem tudni, mi okból, sok szépirodalmi munka is idekerült, ebbe a fejezetbe: Szigligeti és Czakó színművei, Petőfi valamennyi kötete még egy példányban, Garaytól a Tollrajzok, Irinyitől az Útjegyzetek, Erdélyi János Népdalai, végül a tankönyvek közül Bloch (Ballagi) Mór Költészeti kézikönyve, Toldy Ferenc Irodalmi beszédei, és egy Szavallástan.

Végére értünk a hatalmas könyvtári katalógusnak, amelyet pár évvel a Társaság életének újraindulása után írtak össze. A szabadságharc ugyanis az iskolai Társaságok életének is véget vetett, s az önkényuralom éveiben csak nehezen, egy ideig titokban indulhatott meg a munka, Sopronban is csak 1853—54-ben folytatják a jegyzőkönyvet. Így a könyvtárjegyzékben szereplő könyveket feltehetőleg majdnem kivétel nélkül még a szabadságharc előtt szereztek be. Ez a katalógus természetesen nem árul el semmit a könyvek olvasottságáról, és bőven vannak esetlegességek is: egy-egy könyv véletlenül bekerült a könyvtárba, anélkül, hogy valaki valaha is olvasta volna. A könyvek számából és a jegyzőkönyvek beszerzési, ajándékozási adataiból mégis levonhatunk néhány következtetést arra vonatkozólag, hogy kiket kedveltek különösképpen. Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a korszaknak szinte minden nevezetes könyve ott volt a Társaság könyvtárában.

Nemcsak könyveket vásároltak állandóan, hanem a folyóiratokat is rendszeresen járatták és olvasták. Már a Társaság megalakulása előtt előfizettek Kis Jánosék a Mindenes Gyűjteményre, Magyar Kurirra, Hadi és más nevezetes Történetekre, majd a Magyar Hírmondóra.⁷⁴ A Magyar Hírmondó írói 1801. dec. 1-én kelt levelükben felajánlották, hogy két évig ingyen küldik a lapot. Megindulása után azonnal előfizettek a Hazai s Külföldi Tudósítókra is, és Kulcsár István kérte tőlük 1806. máj. 18-i levelében, hogy a laphoz hír és egyéb anyagot küldjön a Társaság egy levelező által, akinek a portóköltséget is megtéríti.⁷⁵ Tovább járatták a Magyar Kurirt is. Később előfizettek a Felsőmagyarországi Minervára. Jellemző, hogy erre is azonnal felfigyeltek megjelenése után és 1825. febr. 5-én ezt írták jegyzőkönyvükbe:

⁷³ A Társaság V. jegyzőkönyve 113. lap. 1843. ápr. 22.

⁷⁴ Kis János: I. m. 65. és Kovács Sándor I. m. 6. lap.

⁷⁵ Kovács Sándor: I. m. 18., 116. és 119. lap.

„Felolvastatván Felső Magyar Országú Minerva nevezetű folyóírásról tett jelentés, minthogy mind a' benne elő forduló tárgyak hasznosoknak láttattak, mind pedig minthogy az írás módja mellyel a' jelentés tétetett igen kellemetes volt és sokat ígérő, hozzá járulván Fő Tiszt. Superintendens urnak [Kis Jánosnak] ajánlása, köz akarattal meg hozatni kívántatott, a tisztekre bizván az, az eránt teendő rendelkezéseket.”⁷⁶ Kedvelt lapjuk volt a húszas-harmincas években a Tudományos Gyűjtemény, amely különösen Thaisz szerkesztése idején sokat írt a Társaságokról. A harmincas években járaták a Jelenkort, majd az Athenaeumot. A jegyzőkönyv szerint, miután tudomásukra jut, „hogy a haza 3 nevezetes íróitól” szerkesztve megjelenik az Athenaeum, elhatározzák, hogy anyagi állapotuk nem engedvén meg két lap járatását, inkább ezt járatják, a Rajzolatokról lemondanak. Ugyanezen az ülésen: „Felolvasá továbbá a' Titoknok a' Virágfűzér és a' Pesti Magyar Színházra adott áldozat tárgyában a' Jelenkor Szerkesztőségéhez küldendő jelentését.”⁷⁷ A jelenkorban valóban többször olvashatunk nemcsak a soproni, hanem más Társaságokról is. A negyvenes években nemcsak Sopronban, hanem valamennyi Társaságban a Pesti Hírlap volt a legolvasottabb. Nagyon jellemző pár rövid bejegyzés, amely hírül adja, hogy ebben a korban a soproni diákok számára is Kossuth az iránymutató: „Mint-hogy a Pesti hírlapban (!) majd mind azon tudósítások, mellyek a jelenkor (!) lapjait töltik, olvashatók, ez utolsó meghozatása megszüntetik. A többi lapok hozatala azonban folytatattik.”⁷⁸ Járt még az Athenaeum és a Regélő. Hogy a Pesti Hírlapot mennyire megbecsülték, a következő feljegyzés is mutatja: „Jelentvén a' titoknok, hogy egy a' helybeli lyceumban létezett tanulókból álló olvasó egylet, társaságunk könyvtárának a' «Pesti Hírlap» ez évi első félévi számaival kedveskedik, ez ajánlatért az illető olvasó-egyletnek közköszönet szavaztatott.”⁷⁹ Az év végén még egyszer felmerül a Jelenkorra való előfizetés: „A Jelenkor. . . hallván a társaság h gr. Széchenyi Istv. ez évre a Jelenkor térére újra kiszáll, ismét meghozatni rendeltetett.” Valóban előfizetnek a négy lapra, azután 1843. okt. 7-én az Életképekre is, majd amikor év végén a következő félévre megújítják az előfizetést, már csak a Pesti Hírlapra, Regélőre, Életképekre fizetnek elő. „A Jelenkor szótöbbséggel jártni megszűnt.”⁸⁰ Előfizettek később az egykori tehetőségi társasági tag, Székács József Protestáns Egyházi és Iskolai Lapjára; egyszerű volt a szépirodalmi lapok közül az Életképek, és a Regélő utóda, a Pesti Divatlap. 1845—46-ban ezek járnak a Pesti Hírlapon kívül. A kiválóbb újságokat dolgozataikkal fel is keresték és több lapnak levelezői voltak. A szerkesztők is irtak nekik és ajándékba is küldtek példányokat. Hírlapjaikat kívülről is olvasták, a Tudományos Gyűjtemény egyes füzetei még vidéken is körutát tettek, azután helyezték el őket a könyvtárban.

A könyvek és folyóiratok mellett sokat árul el az ifjúságnak irodalommal való kapcsolatáról, a gyűléseken elhangzó szavazatok statisztikája is. Kedvelt költők kedvelt verseit adják elő, bár kétségtelen, hogy a számszerű adatok nem vehetők teljesen irányadóknak, hiszen előtérbe kerülnek a szavalhatóbb versek, és a szaválásra kevésbé alkalmasak, bármennyire kedveltek legyenek is egyébként, nem fordulnak elő. Sopronban a szaválást deklamáló gyakorlatként vezették be még a század elején Döbrentei kezdeményezésére, és egészen 1822-ig csak saját versével állhatott elő ki-ki a szaválási alkalmakkor. Azért tértek el ettől a szabálytól, mert sokan — mint a jegyzőkönyvből értesülünk — pár soros versikével bújtak ki a deklamálási feladat alól, azt sem tanulták jól meg. „Hogy tehát ennek utánna az óratori gyakorlás tulajdon tzeljával jobban megegyezen, 's az elmére nézve is nagyobb haszonnal járjon, — olvasuk — meg engedtetik, hogy ki ki a' főbb 's jelesebb autorokból a' velősebb és szebb helyeket declamatióknak választhassa, de a' szerzőt mindenkor meg-kell nevezni.”⁸¹ Nehezen indult a szaválás, az első tíz évben csak egyszer emelkedett 50 fölé a szavazatok száma, 1832/33-tól aztán, amikor hirtelen 150-re ugrott, általában 100 fölött, vagy 100 közelében mozgott. Két költő verseit adják elő 1821/22-től a szabadságharcig szinte kihagyás nélkül nagy számban: első a soproni kapcsolata miatt is különösen tisztelt Berzsényi, második az országosan is legnépszerűbb költőnk közé sorolható Kisfaludy Károly. Berzsényit csak egy évben, Kisfaludyt kettőben nem szaválják, 1822/23-at nem számítva, amikor egy ismert nevű költő sem szerepel a jegyzőkönyvben. Vörösmartyt és Kölcseyt néhány évvel később kezdik szaválni, de aztán kihagyás nélkül szaválják őket a szabadságharcig, Vörösmartyt messze megelőz mindenkit versei számát tekintve, Kölcsey körülbelül ugyanannyiszor fordul elő, mint Kisfaludy.

⁷⁶ A Társaság III. jegyzőkönyvében 1825. febr. 5.

⁷⁷ A Társaság IV. jegyzőkönyvében 1836. dec. 10.

⁷⁸ A Társaság V. jegyzőkönyvében 1842 szept. 17. 86. lap.

⁷⁹ A Társaság V. jegyzőkönyvében 49. lap. 1841. szept. 18.

⁸⁰ A Társaság V. jegyzőkönyve 103. 116—117. lapján és 1843. dec. 9-én.

⁸¹ A Társaság III. jegyzőkönyve, 1822. febr. 16-án.

Berzsenyi Dánielnek 36 költeményét szavalták 215 alkalommal. A húszas évek végén ő volt a legnépszerűbb és még hosszú ideig szavalták az említett költőkkel egyenlő számban, 1842/43-tól már csak néhányszor fordul elő minden évben. Természetesen közsímsert ódáit adták elő legtöbbször: a Főhászkodás (22), A magyarokhoz (a két vers együtt 32-szer szerepel, a jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy melyiket szavalták), Búcsúzás Kemenesaljától (20), Osztályrészem (17), Szilágyi 1458-ban (17), Wesselényi hamvaihoz (10), Barátaimhoz (9), Az ulmai ütközet (9) a leggyakoribbak.⁸²

Kisfaludy Károlynak 41 költeményét szavalják 152 alkalommal. Különösen népszerű a harmincas évek elején, később mind kevesebb versét adják elő, 1843/44 és 1844/45-ben csak egyet, 1846/47-ben egyet sem. Leggyakoribbak: A magányos sir (28), Karácsonj (11), Honvágy (11), A kedves táj (9), Bajnokdíj (7), Budai harcjáték (7), Leánybú (7), Mohács (7), Zúard (7), Elte (5). Szavalják népdalait is és két alkalommal monológot az Irénéből.

1825/26-ban jelennek meg az első *Vörösmarty*-versek, éspedig az 1824-ben írt A tűnődő kétszer, és Árpád emeltetése egyszer. A szabadságharcig 325 alkalommal szavalnak tőle, 66 kisebb költeményt, eposz- és drámarészletet. A harmincas évek derekától már ő a legkedveltebb költőjük, míg aztán az utolsó két évben egy új csillag egészen elhomályosítja fényét; 1846/47-ben Vörösmartytól tizennégy verset szavalnak, Petőfitől huszonegyet, 1847/48-ban Vörösmartytól nyolcat, Petőfitől huszonegyet. Érdekes megfigyelnünk, hogy a két évtized alatt mindig újabb és újabb költeményeit választják ki, a régebben írottakat lassan elhagyják. Az 1836-ban írt Szózatot például 1837/38-ban már kétszer szavalják (tiz vers és egy drámarészlet között), azután minden évben három—ötször, sőt Pákh Albert titkársága évében (1841/42), amikor hetenként két gyűlést rendeztek, s az évi szavالاتok száma 182 volt, hatszor szavalták a Szózatot, összesen harmincháromszor, ami a Vörösmarty-versek szavalásának egytizede. A Szózat mellett leggyakoribb még A hontalan (23), Salamon (21), melyeket megjelenésük után ugyancsak azonnal szavalni kezdtek, A magyar költő (16), Csák (15, néhányszor Csaba álnéven is), András és Béla (14), Szép Ilonka (14), kezdettől fogva szavalt verse az Árpád emeltetése (13), később jelennek meg Liszt Ferenchez (10), Búvár Kund (10), és Az ősz bajnok (8). Az 1841-ben írt Liszt Ferenchez c. költeményt már az 1840/41. tanévben kétszer előadják az ugyanakkor írt Petikével (4) együtt. Az utolsó években megjelenik a Főti dal (2), Az élő szobor, Az úri hölgyhöz, az Országháza és az emberek egy-egy alkalommal. Eposzaiból is szavalnak részleteket, legtöbbször a Zalán futásából (20), néhányszor a Cserhalomból, Két szomszédvárból, Romból, drámarészletet legtöbbször az elő is adott Salamon királyból (9), azután a Várnászból, Árpád ébredéséből, Csongor és Tündéből és Julius Caesarból Brutus beszédét.

Kölcsey Ferenc 1827/28-ban jelenik meg először négy versével, 1832/33-ban tíz fölé emelkedik művei száma, majd néhány év után hat—tíz között mozog a szabadságharcig, kivéve a nagyszámú szavaltáról nevezetes 1841/42 tanévet. Leggyakrabban szavalt költeménye a Zrinyi dala (35), melyet 1841/42-ben hatszor adnak elő, ugyanakkor Zrinyi második énekét hétszer, s ezenkívül még egyszer (8). A Zrinyi dalának népszerűségét meg sem közelíti a többi verse: Vérményegző (8), Vándor (7), Hős (7), Vanitatum vanitas (6), Rákos mymphájához (6), Rákos (5). Gyakran szavalnak beszédeiből, melyeknek csak egy részét jelöli meg pontosan a jegyzőkönyv: Kazinczy Ferenc felett mondott emlékbeszédéből (3). A magyar játékszínről (2), Nemzeti hagyományokról (2), Beszéd a vallás tárgyában (1), ezenkívül „Beszédéből” megjelöléssel (14).

1825/26-tól kezdve mindig kevesebb alkalommal szerepel, mint az előbbieik, de végül 103-szor mégis elfordul *Bajza Józsefnek* 39 költeménye. Kölcseyhez hasonlóan az ő versei közül is egyet kedvelnek különösképpen, a Fellegekhez címűt (16), a többi kevesebbszer szavalják: A vezér búcsúja (9), Apotheosis (7), A bajnok nője (5), A visszatért (5), Kesergés (5), A rab költő (4), Sóhajtság (3).

⁸² Ezek és a következő számadatok a jegyzőkönyvek hiányosságai miatt nem lehetnek egészen pontosak. Helyenként a szerző megjelölése nélkül közlik a szavalt versek címeit, azután más szerzőket írnak a versekhez, vagy sehol elő nem forduló verscímeket jelölnek meg. Különösen eleinte gyakori a folyóirat szerinti megjelölés, a szerző neve nélkül, pl. Aurórából, Hébéből, Erdélyi Múzeumból stb., ami viszont azt bizonyítja, hogy ezeket a lapokat gyakran forgatták, s az új számokból a tetszetős verseket mindjárt meg is tanulták. Ezeket a jegyzőkönyvi hibákat csak közsímsert verseknél javítottam ki, így a megadott számoktól egy-két, ritkábban nagyobb eltérést is lehetséges. Az egyszerűség kedvéért mégis számoktól közlök, és nem „több mint húsz”, „majdnem harminc” féle megjelöléseket, vagy sok, kevés, több stb. féle határozatlan megjelölést, hiszen a számoknál nem érdekes, hogy pl. az Osztályrészem 17-szer szerepelt-e valóban, vagy 18-szor, de az így megadott szám egy másik megadotthoz könnyebben viszonyítható, pl. a Szózat (33), tehát kb. még egyszer annyi, mint az Osztályrészem.

A századforduló nagyobb költői közül Berzsenyin kívül *Csokonai Vitéz Mihálynak* van még több verse, elsősorba két és fél évtized szavaló-gyűlésein, összesen 19 vers 22 alkalommal. Érdekes, hogy a Zsugori uram-at szavalják háromszor, és pedig a reformkor politikai harcai idején, a korszak vége felé, azután a Reményhez-t kétszer, többi költeményét egyszer, köztük : A rózsabimbóhoz, Lillához, A pillantó szemek, az első pipadohány a Béka-egérharc-ból, részlet A lélek halhatatlansága-ból. *Kazinczy Ferenc* költeményei ugyanigy elsősorba még kevesebbszer fordulnak elő (13 vers 15 alkalommal). *Kisfaludy Sándornak* 16-szor szerepel költeménye, ebből 9 egy-egy részlet Himfy szerelmeiből, más költeményei között kétszer szavalnak a Csobánc-ból, egyszer a Somló-ból. Sopronról lévén szó, természetesen, hogy *Kis János* versei többször fordulnak elő, mint nagy kortársaié (21 vers 28-szor), mindjárt az első évben kétszer, utoljára 1839/40 és 40/41-ben már csak egy-egy alkalommal. Régebbi költőink közül *Virág Benedek* szerepel még említésre méltó számban (10), utoljára 1834/35-ben. Elsősorban a húszas években, de néha később is előfordul még egy-kétszer *Gvadányi József*, *Révai Miklós*, *Baróti Szabó Dávid*, *Ráday Gedeon*, *Dayka Gábor*, *Döbrentei Gábor*, *Faludi Ferenc* és *Anyos Pál* neve is, sőt *Szentjóbí Szabó Lászlónak* Az együgyű paraszt című versét a negyvenes években szavalják kétszer.

Az Auróra-kör költői közül a már említett nagyokon kívül egy ideig kedvelt költőjük volt *Szenvey József*. 1826/27-ben tűnik fel egy versével, 1832/33-ban szerepel a legtöbbel, és 1842/43-ban szavalnak tőle utoljára. Összesen 18 verse szerepel 53 alkalommal, de különösen kettőt ismételnék gyakran : A sir címűt (18) és a Vigasztalás-t (11), többször fordul még elő A busongó (5), és a Schillerből fordított A bűvár (3), a többi költeménye egy-két alkalommal. A húszas évek végén és a harmincas években néhányszor előfordulnak a Kisfaludy körül tömörült kisebb költők versei is : *Szent-Miklóssy Alajos* (7), *Helmeczy Mihály* (3), *Töltényi Szanyiszló* (1), *Majláth János* (5), *Makáry György* (3), *Tessedik Ferenc* (5), *Fenyéri Gyula* (3), *Gr. Teleki Ferenc* (7), *Kovásóczy Mihály* (4), *Horváth Endre* (5), *Vitkovics Mihály* (4).

1830/31-ben kezdik szavalni *Czuczor Gergely* költeményeit, és minden évben előadják őket néhányszor. 14 verse szerepel 56 alkalommal, közülük legnépszerűbb a Hunyadi (21), a többi hozzá képest ritkán szerepel : Szondi (6), Legszebb ének (5), Falusi kislány Pesten (5), Remete Péter (5) stb.

A harmincas évek közepén jelenik meg, először Bustavi álnéven, és Czuczorral versenyez népszerűség dolgában *Kunoss Endre*. 12 versét szavalják 58-szor, de ennek túlnyomó többsége két vers állandó ismétlése : Fohász (28), Csák (16), többi verse egy-két alkalommal szerepel.

Garay János verseit is szavalták már a harmincas évek közepétől, de csak egyet-egyet évente, népszerűvé szónokias balladái váltak a negyvenes években, s akkor többször szerepel, mint Czuczor és Kunoss. Összesen 29 költeményét adták elő 75-ször, leggyakrabban a Kont-ot, tizenhatszor. Mellette gyakoribbak még : Körének (7), Toldi esküje (6), Előre (4), A sir (4) és Hunyadi László (3). Újonnan megjelenő verseit is szemmel tartják, és azonnal beveszik szavalati darabjaik közé. Így az 1843-ban írt Obsitot már 43/44-ben szerepel az ugyanakkor írt Országgyűlési szózatallal együtt (mindkettő összesen háromszor), megjelenése után szavalják a Mátyás Király Gömörben-t is. Iserik és szavalják a készülő Árpádok már megjelent részeit is : Botond és bárdja és A magyarok Mózesé többször előfordul.

Gaál József is a harmincas évek elején jelenik meg, de sokkal kevesebbszer, mint az előbbiek. Hét versét szavalják 22 alkalommal, ebből tizenhárom a Zrinyi Ilona búcsúja, és három az Ólmos botok, amelyet szintén hamar felfedeznek.

A harmincas évek végén és a negyvenes évek elején szavalják *Tóth Lőrincz* műveit (9-szer) köztük részletet Vata, Erdős hangok, Kárpáti vihar című színműveiből. Ekkor válik divatosná a próza-szavalás is, többször elmondják *Wesselényitől* a Balítéletek-et, s előadnak *Széchenyi* Nemzeti jólét és Nemzetiség című írásaiból. Mielőtt a fiatalok bevonulását ismeretnénk, említsük meg még néhány idősebb költő nevét, akik főleg a harmincas, kevesebbszer a negyvenes években fordulnak elő. Mindenekelőtt *Szemere Pál* érdemel említést, akitől 15 alkalommal szavalnak, azután *Papp Endre*, *Guzmics Izidor*, *Thaisz András*, s a volt soproni diákok : *Székkács Pál*, *Hrabovszky Dávid*, *Matisz Pál*. Nem tartoznak a fiatalok közé, de csak a negyvenes évek szavalatai közt jelennek meg, elsősorban prózai műveikkel *Eötvös József* és *Vajda Péter*. Eötvösnek műveiből 41-szer szavalnak, ebből 21-szer a Búcsú című híres versét ; még két másik költeménye fordul elő egyszer, prózai műveiből tizennyolcszor adnak elő, legtöbbször a Karthausi-ból, egyszer A falu jegyzőjéből, A zsidók emancipációjáról és Körösi Csoma Sándor emlékezetére mondott beszédéből. Vajdától 16 alkalommal szavaltak, legtöbbször részleteket a Dalhon egyes ciklusaiából. A próza-szavaltatok között előfordul még *Jósikának* A két Barcsai-jából egy részlet, azután „Honderű, új hírlap vezérhagya”, és a pesti tanárelnök, *Tavassy* örömmünnepi beszédéből egy részlet.

A fiatalok közül kiténik szavalatai számával az egri kispapok Magyar Társaságának ünnepelt költője, *Tárkányi Béla*, akitől 41 alkalommal szavalnak, ennek a fele Coriolan című

szónokias balladája, a többi : Fáklyás rabnő (5), Temetés (5), Országgyűlésen (4), Honáldozat (2), Nemzeti dal (2) és még három vers. Sokszor szerepel a debreceni diákköltő, Nagy Imre is. Árpád című, a Kisfaludy Társaság pályázatán első díjat nyert balladáját 1839/40-ben szavalták először. Ezután az Árpádot még nyolcszor, Hattyudalát tizenkilencszer, Vándor című versét egyszer. Hattyudalát, nyilván az ifjú diákköltő tragikus halálának hatására 1841-től 44-ig szavalták gyakran. Hogy mennyire figyelték más iskolák ifjúságának irodalmi munkáját, mutatja az is, hogy 1840/41-ben egész sorozatot szavaltak a kolozsvári unitárius kollégium Társaságának akkor megjelent Remény című zsebkönyve első és második kötetéből : *Kriza János, Jakab Elek, Csillador* egy-egy, és *Szentivány Mihály* három vers sorakozik egymás után. Megtalálható később *Ács Károlynak* a pápai Képzőtársaságban díjat nyert Lengyel keservek című verse is (ezzel nyerte el Petőfi elől a lírai pályadíjat 1842-ben).

Kísérjük figyelemmel, hogyan vonul be *Petőfi Sándor* a Társaság szavaló-gyűléseire! Első verse 1843. dec. 23-án az *En* című, s ebben az iskolai évben még egy : Az utolsó alamizsna. A következő tanévben már hétszer szavalnak Petőfi-verset : az Ambrus gazdát kétszer, részletet A helység kalapácsából, A nap házaselete, Hozzá, A halvány katona, Hazámban című verseket. 1845/46-ban ismét csak négy verse szerepel : Vándorélet, Hattyúdál-féle és a Hazámban kétszer. Akkor aztán, mint már említettem, ő lesz hirtelen a legnépszerűbb. Petőfi versei közt alig akad ismételt, ellentétben a kisebb költőkkel, úgy látszik annyira kedvelték verseit, hogy mindig újabbakat találtak szavalásra alkalmasnak. 1846/47-ben kétszer fordul elő A hazáról, A külföld magyarjaihoz, Hazámban, a többi egyszer : Egressy Gáborhoz, Téli éj, Bordal, Végszó. . .-hoz, Élő halott, A magyar nemzet, A nap házaselete, A magyar nemes, Két vándor, Mért nem születtem ezer év előtt, Szomjas ember tűnődése, A helység kalapácsa (részlet), Szeget-szeggel, Csokonai, A csárda romjai. A csónka 1847/48-i tanévben összesen nyolcvanegyszer szavalnak, s több mint negyed részében Petőfi-verset. Kétszer szavalják Pál mester. Végszó . . .-hoz, A külföld magyarjaihoz című költeményeit, egyszer A hazáról, Furcsa történet, Vándorélet, Ivás közben, Múzsám és menyasszonyom, Vízet iszom, Felköszöntés, Téli éj, Széphalmon, Az őrlőt, Tompa Mihályhoz, A világ és én, Ebéd után, Hozzá, Az utolsó alamizsna, Jövendölés, Megyeri, Szeretlek én szeretlek téged címűeket. (Ez az utóbbi 1848. tavaszán jelent meg!) A felsorolásból látható, hogy néhány korábbi hazafias verse mellett különösen zsáner-kepei (köztük az éles hangú A magyar nemes is!) és bordalai voltak kedveltek.

A negyvenes években szavalt költők közül ötnél többször fordul elő : *Erdélyi János* (A honfi-tiszt, Pórfiú) *Papszt* (Hunyad álma), *Payer Antal*, *Kerényi Frigyes* (Vidor Emil álnevéen is, Diego Leonját adják elő többször), *Vahot Sándor*, *Tompa Mihály* (csak az utolsó két évben), *Szelestey László*, *Sárossy Gyula*, *Császár Ferenc*, *Jámbor Pál*, *Lisznyay Kálmán*, *Bérczy Károly*, ötnél kevesebbszer szerepel *Szigligeti Fede*, (Micz-bán című drámájából részlet), *Petrichевич Horváth László*, *Lovassy László* (Börtön-dal), *Kuthy Lajos*, *Sulyánszky Antal*, *Samarjai Károly*, *Gregus Ágost*, *Pákh Albert*, *Adorján Boldizsár*, *Vajda János* (Arany János neve nem fordul elő a szabadságharcig.) Az említettekén kívül ismeretlen nevű költők is találhatók kezdettől fogva, tőlük mintegy hatvan költeményt szavalnak, 1822-től 1843-ig összesen több, mint 2000 a szavalatok száma.

Azt hiszem, elég érdekes tanulságokkal zárható költőknek és költeményeknek ez a seregszemléje. Megfigyelhettük, 1822—48-ig az ízlés átalakulását, egyes költők és költemények népszerűségét. Különösen érdekes, hogyan követték egymást Berzsenyi, Kisfaludy, Vörösmarty és Petőfi. Egy-egy felkapott, ma már csak irodalomtörténészek által ismert költeménynek gyakori előfordulása is érdekes adat a korabeli közönségre vonatkozóan.

Összevetve mindazt, amit a fentiek során a soproni Magyar Társaság ifjúságáról megtudtunk, megállapíthatjuk — ötven éves jubileumi szónokukkal egyetértésben — hogy valóban hűek maradtak a hármás jelszóhoz : „Ébredjünk! Haladjunk! Mívelődjünk!”, hamar felfigyeltek a kor szellemi vezetőire, s legjobbjait fel is zárkóztak mögéjük. Még egy adat hadd támassza alá a mondottakat, szabadságharc előtti utolsó, 1847-i örömnünnepükről, amellyel kapcsolatban már idéztem az Életképek levelezőjét. Azt írja többek közt a Torma álnévű levelező : „Az ünnepély színhelye, a főtanodai szónokterem alkalmissal, egyszerű csinnal diszítettett, jelesb szónokaink és koszosur költőink, úgy egyéb innepelt művészeink foglalván el a zöld fűzérés falazatot.” A jegyzőkönyv elárulja, hogy három „jelesb szónok”, mégpedig Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós és Deák Ferenc „nagyobb szerű képe” diszítette a falat „a szónok-szék felett”, jobbról Petőfi, Vörösmarty és Garay, balról pedig Liszt, Barabás és Lendvay „kisebb szerű képe” függött. Azt is megtudjuk a jegyzőkönyvből, hogy az így feldisztított teremben „vendégeink száma — kivált a’ szép nem — a’ tavalit nagyban felhaladta, különösen örültünk ollyak szemlélésén, kik nyelvünk nem értése dacára is megjelentek, valamint hogy

⁸³ A Társaság V. jegyzőkönyve 1847. május 13-án.

Catholikus vallásu atyáink fiai közül hét tanító és pap jelent meg”.⁸³ Az Életképekből viszont arról értesülünk, hogy „nagyaink közül egy sem alázta meg magát”, tehát a hivatalos emberek nem tolongtak, hogy ilyen „felsőbb helyen félreértett, ártatlan” helyen mutatkozhasanak. A műsor természetesen nem volt „forradalmi tett”, de azért bevezetőül a Himnusz énekelték, felolvastak egy merész gondolatokat tartalmazó értekezést „Csak az igazság avatottja lehet valódiilag szabad” címmel, s ha el is hangzott egy költemény „A félszázados magyar nádor halálára”, a szerző, Pákh Károly, Albert öccse, mégiscsak itt szívta magába a szellemet, amely egy év múlva önkéntesként a szabadságharc katonái közé állította, emiatt aztán egy évet olműtzi várfoagságban töltött. Elhangzott ugyanakkor nagy költőink versei közül Garay Kont-ja, ez a zsarnokság ellen szónokló közkedvelt ballada, elhangzott Eötvös Bücsúja és Vörösmarty Szózata is. „Petőfynek (sic) gyönyörű »Csárda romjait«- írja az Életképek — velünk egy derék német fiú, Zundell Károly örvendetes sikerrel ismerteté meg.”⁸⁴.

„Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!”

szavalta a „derék német fiú”, és mindezt végighallgatta, tapssal jutalmazta a szépszámú, összetételében nyelvi és felekezeti korlátokat is áttörő, lelkes közönség, amelybe „nagyaink” nem keveredtek ugyan, de amelyet ezen az örömnünnepen Kossuth, Wesselényi, Vörösmarty és Petőfi szelleme érintett meg és lelkesített.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KÉT ISMERETLEN CIKKE CSÁTH GÉZÁRÓL

Kosztolányi Dezsőnek mindössze egy cikkét, emlékező tanulmányát ismertük Csáth Gézáról ; ez a nekrológ a *Nyugat* 1919 decemberi számában jelent meg. Ismeretes, hogy Kosztolányi mennyire szerette és milyen sokra becsülte unokabátyját ; nemcsak az említett tanulmány tanúskodik erről (amely egyébként az Illyés Gyula-szerkesztette *Kortársak* című gyűjteményben is megjelent), valamint Kosztolányi Dezsőné szép könyve férjéről, hanem a költő versei is ; a *Csáth Gézának*, a „Cs. G.”-nek ajánlott *Írás régi könyvben* (1921) mellett más költeményekben is felbukkan Csáth Géza alakja, vagy legalábbis utal rá a költő. A *bűs jérfi panaszainak* (1924) *Ó szép magyar fejek . . .* kezdetű versében is visszatér hozzá :

*Ó szép magyar fejek, ti drága-régik,
költők, az írás büszke bajnoki,
ifjan virágzók és ifjan lehullók,
Ady, Csáth Géza, édes Cholnoky . . .*

„Ifjan virágzók és ifjan lehullók . . . ” — hármukról írta Kosztolányi, s talán egyikükre sem illik jobban, mint éppen Csáth Gézára, akit iszonyatos és tragikus betegsége végül is gyilkosságba és öngyilkosságba kergetett.

A háború alatt sokat levelezett Kosztolányival ; pszichikai bomlásának folyamatáról tanúskodó, morfiomot kérő levelei és naplója a Kosztolányi-hagyatékban található. Aki majd összegyűjti Csáth Géza novelláit és szindarabjait s vállalkozik arra a feladatra, hogy élet-rajzát is megírja, annak számolnia kell ezzel az anyaggal. Kosztolányi — egyébként Csáth Géza erre fel is kérte egyik levelében — azt tervezte, hogy Csáth életének bizonyos mozzanatait felhasználva megírja barátjának és rokonának sorsát ; a *Mostoha* szindarab-vázlata, néhány jelenete, s egy regény két-három elkészült fejezete és össze nem függő részlete maradt csak fenn. Ezeknek feldolgozása és publikálása is aktuális feladat immár. Mint ahogyan érdemes volna Csáth Géza zenekritikai írásait kötetbe gyűjteni ; hiszen nemcsak a világ zeneköltészetének legújabb irányzatait ismerte fel és értékelte — az első között — Magyarországon, de egyben Bartók és Kodály első magyar hívei közé tartozott.

Csáth Géza hagyatékában egy lapkivágást találtunk *A Hét* 1908. május 17-i számából ; a kivágott cikk *A varázsló kertje* című novelláskötetről szól, s margójára bizonyára maga Csáth írta fel a szerző nevét : *Kosztolányi*. A cikk ugyanis névtelenül jelent meg. Így hát szinte biztosnak vehető, hogy a kritikát Kosztolányi írta ; a bírálat hangja, stílusa, néhány megállapítása, amely Kosztolányi későbbi írásaiban is visszatér, ugyancsak alátámasztja ezt a feltételezést. Ime, a bírálat :

⁸⁴ Életképek 1847. május 22-én, 21. szám.